

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ТОМЧУК ОЛЕСЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 331.522.4:330.16:330.242.342.24:(005.96+330.16) (043.3)

**ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ МІСТА В НОВІЙ ЕКОНОМІЦІ:
УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ ВИМІР**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна
економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Вінниця – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Шаульська Лариса Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економіки підприємства.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Антонюк Валентина Полікарпівна,
головний науковий співробітник відділу
проблем регуляторної політики і розвитку
підприємництва Інституту економіки
промисловості НАН України;

доктор економічних наук, професор
Гринкевич Світлана Степанівна,
професор кафедри маркетингу і логістики
Національного університету
«Львівська політехніка»;

доктор економічних наук, доцент
Карпенко Андрій Володимирович,
професор кафедри економіки та митної
справи Національного університету
«Запорізька політехніка».

Захист дисертації відбудеться «14» травня 2021 року о 10⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий «14» квітня 2021 року.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

М.В. Савченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Людський потенціал у постіндустріальному суспільстві розглядається як найвища цінність та важливий стратегічний ресурс, що є підставою для усвідомлення необхідності його ефективного формування, збереження та раціонального використання з метою зростання будь-якої соціально-економічної системи. Міста як драйвери прогресивної суспільної динаміки є середовищем розвитку людського потенціалу та, водночас, потребують людського потенціалу нової якості для виконання ролі суб'єктів, спроможних коректно визначити напрями модернізації, забезпечити відповідні умови та безпосередньо реалізувати трансформацію економічної моделі, поступово формувати партнерський тип відносин між суб'єктами громади та оновлювати міський простір. Зазначений контекст обумовив мету роботи, пов'язану з дослідженням людського потенціалу як суб'єкта процесу розвитку міста та вивченням його ролі як джерела та умови зростання; на цій основі обґрунтовано потребу забезпечення відповідної якості людського потенціалу, зокрема через досягнення відповідних параметрів міського простору.

Якість людського потенціалу в парадигмі нової економіки передбачає розвинені когнітивні характеристики, актуальну освіту, інноваційну активність, відповідальну поведінку, креативність та стійке відчуття власної суб'єктності. Наявність значних відхилень від бажаного стану людського потенціалу підтверджується зростаючою конкуренцією роботодавців за високопрофесійні кадри, критично низькою динамікою та вираженою територіальною нерівномірністю створення креативних наукоємних кластерів економічного зростання, негативними показниками стану здоров'я населення, демографічними втратами, низьким рівнем менеджменту на рівні громад. Міграційні втрати на рівні держави та більшості міст України є додатковим свідомством неефективності стратегій розвитку людського потенціалу, що обумовлює потребу пошуку нової політики та інших заходів, спроможних, з одного боку, запропонувати продуктивні орієнтири та інструменти впливу на поведінку населення та, з іншого – посилити систему суспільних інститутів, які підтримують середовище формування та використання людського потенціалу України.

Ідея дослідження полягає у використанні інструментів поведінкової економіки в структурі управлінського механізму розвитку міст, спрямованого на збереження конкурентоспроможного населення міст шляхом створення умов для інноваційного зростання та забезпечення такого рівня комфорту і безпеки міського простору, які є достатніми для максимальної особистісної реалізації та досягнення життєвих цілей. З огляду на це, обґрунтування найбільш значущих чинників, які обумовлюють нарощення людського потенціалу територій та міст набуває особливої актуальності, зокрема в контексті імплікації досягнень поведінкової економіки та конкретизації базових показників розвитку людського потенціалу для більш точної ідентифікації відповідних управлінських заходів. Вищезазначене обумовлює актуальність та вагомість питань, досліджених у дисертаційній роботі.

Фундаментальні аспекти дослідження ролі людського потенціалу у розвитку складних соціально-економічних систем різних рівнів, засади вимірювання людського потенціалу та його складових за комплексом кількісно-якісних характеристик закладено в роботах таких дослідників: Г. Беккер (G. Becker), Т. Шульц, (T. Shultz) Е. Лібанова, А. Колот, О. Макарова, О. Новікова, В. Антонюк, О. Грішнова, С. Гринкевич, В. Васильченко, О. Дороніна, Р. Капелюшнікова, А. Карпенко, М. Кримова, М. Кривцова, М. Огієнко, В. Порохня, Л. Радченко, Л. Семів, О. Стефанішин, Н. Ушенко, Л. Шаульська, Н. Якімова, Р. Яковенко та багато інших. Вивченню проблем територіального і просторового розвитку міст присвячено праці М. Хейдріха (M. Heidenreich), Р. Мартіна (R. Martin), Дж. Макдоналда (J. Mc Donald), Й. Тюнєна (J. Thünen), Е. Мілса (E. Mills), Дж. Джекобс (J. Jacobs), Дж. Фрідмана (J. Friedmann), В. Лексіна, О. Шаблій, М. Мельник, В. Жук, М. Кушнір, К. Осипенко; аналізу та систематизації чинників, що визначають розвиток людського потенціалу територій в контексті стратегічного планування та управління, приділяють увагу К. Рейнор (K. Raynor), А. Вілсон (A. Willson), Б. Хомелянський, К. Мезенцева, Т. Збрицька, К. Блішук, В. Бойченко, Л. Зайцева, М. Буяк, як і багато інших вчених і дослідників.

Значний внесок у розвиток концептосфери поведінкової економіки та можливостей її застосування в управлінні складними соціально-економічними системами зроблено Д. Канеманом (D. Kahneman), Р. Талером (R. Thaler), Дж. Катоню (G. Katona), Г. Марковіцем (H. Markowitz), Дж. Левенштайном (G. Loewenstein), Д. Аріелі (D. Ariely), П. Рентфрю (P. Rentfrow), А. Кларком (A. Clark), К. Вальде (K. Wälde), Дж. Табеліні (G. Tabellini), Р. Хаггінсом (R. Huggins), К. Безгіним, Б. Юдіним, В. Ушкальовим та іншими.

Цінність і значущість проведених досліджень є підставою для нового напрямку теоретико-методологічних та прикладних досліджень, пов'язаних із забезпеченням ефективності відтворення людського потенціалу міст, обґрунтування напрямів розвитку міст на основі раціонального використання людського потенціалу. Йдеться про поглиблення розуміння концепції людського потенціалу міст як чинника збалансованого соціально-економічного зростання, систематизацію стимулюючих та обмежуючих детермінант його відтворення, необхідність розробки концептуальних засад та механізмів імплікації підходів поведінкової економіки в моделі управління розвитком міст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Подані в дисертаційній роботі наукові результати, теоретичні положення та висновки отримані під час проведення здобувачем досліджень впродовж 2017–2020 років у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса відповідно планів науково-дослідних робіт за темами: «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (2017–2020 рр., номер держреєстрації 0117U004138), в рамках якої запропоновано концептуальну модель врахування впливу якості людського потенціалу на розвиток територій; «Методологія конвергентного менеджменту інноваційного розвитку регіональних економічних систем» (2017–2021 рр., номер держреєстрації 0117U006342), в рамках якої сформульовано методологію компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону, науково-методичні підходи

до діагностики територіальної асиметрії умов формування та використання людського потенціалу територій, а також розроблено механізм управління людським потенціалом міста з урахуванням впливу поведінкових чинників.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи виступає обґрунтування та розробка теоретичних, науково-методологічних та практичних засад забезпечення управління людським потенціалом розвитку міст в новій економіці з урахуванням поведінкового контексту.

Відповідно до мети в роботі поставлено і вирішено такі задачі:

здійснити теоретико-методологічний аналіз підходів до визначення змісту і структури людського потенціалу розвитку соціально-економічної системи;

обґрунтувати актуальні засади концептосфери дослідження економіки міста та визначення ролі міста як специфічної території;

систематизувати фактори та умови розвитку людського потенціалу міста;

простежити еволюцію та генезис поведінкової концепції в управлінні;

проаналізувати та систематизувати детермінанти економічної поведінки в контексті формування людського потенціалу розвитку міст;

обґрунтувати науково-методичний підхід до застосування поведінкових чинників в управлінні людським потенціалом міста;

розробити методологічні засади оцінювання рівня розвитку людського потенціалу територій;

провести структурну діагностику асиметрій розвитку людського потенціалу територій;

обґрунтувати детермінанти формування, розвитку і використання людського потенціалу територій та міст України;

провести аналіз та запропонувати типологізацію територій за рівнем якості людського потенціалу;

проаналізувати основні параметри стану і динаміки людського потенціалу Вінницької області в кількісному і якісному вимірі;

обґрунтувати концептуальні засади соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст;

провести компаративний аналіз соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу окремих областей України;

здійснити діагностику територіальної асиметрії умов розвитку людського потенціалу міст Вінницької області;

визначити ключові аспекти поведінкового та управлінського виміру в методології стратегічного планування розвитку міст;

запропонувати концептуальні положення формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста;

розробити методичні засади моделювання впливу якості людського потенціалу на розвиток міст;

обґрунтувати пріоритети сучасної політики розвитку міст України в контексті ефективності використання людського потенціалу.

Об'єктом дослідження є процеси управління людським потенціалом розвитку міст в новій економіці.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретико-методологічних, наукових, методичних та практичних засад управління людським потенціалом розвитку міста в контексті поведінкового впливу.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи складають фундаментальні положення економічної теорії, нормативної та поведінкової шкіл управління, економіки міст та просторової економіки, які відображають трансформацію змісту суспільних відносин у постіндустріальному середовищі, зокрема в контексті формування, розвитку та використання людського потенціалу. В процесі дослідження застосовано загальнонаукові і спеціальні методи, а також комплекс методів теоретичного і емпіричного дослідження. Так, для поглиблення змісту понять «людський потенціал» та «управління людським потенціалом розвитку міста» використано *абстрактно-логічний метод*; *системно-функціональний метод* – в процесі систематизації факторів та умов відтворення людського потенціалу та визначення параметрів категорії «людський потенціал розвитку міста»; *методи історичного та логічного аналізу* – для вивчення еволюції поведінкової концепції в управлінні складними соціально-економічними системами; *метод класифікації та типологізації* – для визначення детермінант економічної поведінки, що визначають формування людського потенціалу розвитку міст в новій економіці; *метод порівняльного аналізу та рядів динаміки* – при проведенні діагностики стану людського потенціалу територій України в кількісному та якісному вимірі, визначенні соціально-економічних детермінант та дослідженні асиметричності умов розвитку людського потенціалу Вінницького і подібних до нього регіонів; *метод дихотомії* – для аналізу диференціації нормативного та поведінкового виміру стратегічного управління людським потенціалом розвитку міст; *інтегральний метод* – для вимірювання індикаторів та ключових детермінант формування людського потенціалу територій; *метод кореляційно-регресійного аналізу* – для встановлення взаємозалежності рівня людського потенціалу територій та темпів зростання ВРП; *метод моделювання* – для розробки теоретико-методологічних засад вимірювання впливу якості людського потенціалу на розвиток міст.

Інформаційною базою дослідження виступають регуляторні акти та офіційні документи міжнародних організацій щодо регулювання розвитку людського потенціалу територій та міст (Організації об'єднаних націй, Світового банку, Міжнародної організації праці), офіційні видання, довідники та тематичні збірники Державної служби статистики України, Євростату, Міністерства розвитку громад та територій, Асоціації міст України, стратегічні плани та нормативно-правові акти, що регулюють розвиток територій та міст, монографії та наукові статті, а також матеріали конференцій, періодичних видань, власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному вирішенні проблеми управління людським потенціалом розвитку міст в парадигмі поведінкового підходу, а також системному вдосконаленні методології діагностики асиметрій формування, збереження та відновлення людського потенціалу. Наукова новизна проведеного дослідження полягає у такому:

вперше:

сформовано новий напрям наукового дослідження, який охоплює розробку *концептуальних положень вивчення людського потенціалу міст*, сутність якого розкривається в обґрунтуванні ролі міст як ключових атракторів та полюсів концентрації ресурсів зростання, середовища формування та максимально повного використання нематеріальних активів розвитку в парадигмі нової економіки, обґрунтуванні взаємозалежності між рівнем якості людського потенціалу та динамікою соціально-економічного розвитку міст; на цій основі розроблено *методологічний апарат (інструментарій) управління людським потенціалом розвитку міста*, спрямований на забезпечення відтворення людського потенціалу нової якості із застосуванням стимулюючих детермінант (економічних, соціальних, знаннєвих, креативних, просторових, поведінкових) з метою забезпечення максимально повної та ефективного його реалізації в системі соціально-економічного розвитку міста;

запропоновано *принциповий механізм імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст*, ключовими драйверами якого виступатиме політика міського розвитку (здійснення інформаційної та консультаційної підтримки, усунення бар'єрів, система грантів, заохочень, спрямування на основі політики «м'яких підштовхувань» та обмежень), формування середовища для закріплення просоціальної поведінки (розвиток людського та соціального потенціалу міста, інституційне забезпечення, система відповідального лідерства та партнерських відносин), набуття відповідних особистісних характеристик (специфіка когнітивного, креативного, критичного потенціалу в контексті прийняття рішень, орієнтація на групову взаємодію або індивідуальні траєкторії, попередній позитивний досвід, світогляд, цінності, особливості мислення), що реалізується через систему об'єктивних та суб'єктивних чинників та направлене на формування позитивних поведінкових орієнтирів / усунення непродуктивних поведінкових патернів реалізації людського потенціалу розвитку міста в системі стратегічного планування;

представлено концептуальну *модель впливу якості людського потенціалу на розвиток міст*, яка за своїм змістом розкриває проблематику управлінського виміру забезпечення відтворення людського потенціалу міст, набуття ним нової якості на основі більш повного та точного розуміння вихідних та очікуваних параметрів, відображає взаємопов'язану систему компонент (економічна, соціальна, знаннєва, креативна, просторова), детермінант та цільових показників, досягнення яких забезпечує якісне формування, розвиток та використання (реалізацію) людського потенціалу міст, в якій якість людського потенціалу досягається шляхом гармонізації складових його розвитку з метою забезпечення соціально-економічного зростання та модернізації території у довготривалій перспективі; модель інституційно закріплена у форматі узгодження регіональних стратегій і програм соціально-економічного розвитку;

обґрунтовано *концепцію використання людського потенціалу розвитку міста на основі поєднання управлінського та поведінкового виміру*, ключові ідеї якої об'єднують наукові результати теоретичного, науково-методичного та

прикладного характеру: визначено зміст *управлінського виміру людського потенціалу розвитку міста* як системи знань з управлінням містом, що розкриває сутність відносин між суб'єктами та об'єктами управління, методами і механізмами регулювання міського розвитку на основі нормативного та програмно-цільового підходу з орієнтацією на забезпечення традиційних потреб та очікувань, формування свідомої готовності економічного агента реалізувати власний людський потенціал в екосистемі розвитку міста; *поведінковий вимір* – процес усвідомлення, спостереження і аналізу ролі та поведінки суб'єктів міського середовища, взаємодії між ними на основі індивідуальних цілей та очікувань, досягнення на цій основі спільних цілей та результативності шляхом комбінації прямих (встановлення нормативних управлінських політик і рішень) і непрямих (формування конструктивних поведінкових патернів, коригування життєвих стратегій, спрямування бажаного вибору індивідуальної траєкторії) чинників впливу на варіативну поведінку; здійснено порівняння змістових механізмів управлінського та поведінкового впливу на людський потенціал розвитку міста, результати якого втілено на етапі розробки стратегії розвитку міста; здійснено моделювання поведінки носіїв людського потенціалу з метою набуття ними нових якісних параметрів із застосуванням окреслених методів впливу;

удосконалено:

ключові *положення формулювання стратегії управління людським потенціалом розвитку міста* як основи реалізації постіндустріальної парадигми суспільного та економічного розвитку, що направлені на диференціацію економічних процесів з урахуванням людиноцентрованого підходу та дозволяють нівелювати вплив негативної демографічної динаміки, досягти вирівнювання розвитку соціального середовища відтворення людського потенціалу міста; доведено пріоритетний характер таких стратегічних напрямів: узгодження цілей людського і міського розвитку; детальна конкретизація цільових об'єктів та агентів реалізації стратегічних проєктів та програм; збалансоване нарощення економічної активності; розбудова комфортного і безпечного середовища формування, збереження та відтворення людського потенціалу; врахування поведінкових патернів та очікувань носіїв людського потенціалу;

науково-методичні засади *компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу*, який включає: обґрунтування відбору чотирьох блоків показників (економічного, просторового блоків, добробуту та розвитку знаннєвої і креативної економіки) та розробку алгоритму оцінки, який складається із: 1) визначення часткових індексів по кожному показнику шляхом їх співставлення із середнім значенням по Україні як бази нормування; 2) визначення підсумкових індексів за кожним показником як суми часткових індексів за всі роки дослідження; 3) визначення за кожним блоком показників сумарних індексів регіонів як підсумок індексів і показників по кожному блоку; 4) розрахунку загального індексу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону, який визначається як сума усіх індексів за всіма блоками показників та дозволяє визначити сфери

відставання, які мають бути пріоритетними об'єктами стратегічного розвитку територій;

науково-методичні засади *аналізу рівня впливу наявних диспропорцій розвитку людського потенціалу на темпи економічного зростання територій*, що базується на параметрально-критеріальній системі оцінювання збалансованості розвитку людського потенціалу територій/міст з позицій зростання сукупного економічного доходу (ВРП, середній рівень заробітної плати, рівень зайнятості, обсяг інвестицій), використання результатів аналізу дозволяє виявити проблемні зони та визначити пряму залежність між загальною бальною оцінкою та рівнем збалансованості розвитку людського потенціалу території; результати аналізу є підставою для диференціації територій за рівнем ефективності використання людського потенціалу;

понятійно-категоріальний апарат дослідження людського потенціалу розвитку міст, а саме надано авторське визначення базових понять: *людський потенціал* – сукупність інтелектуальних, інноваційних, духовних, соціокультурних, біологічних ресурсів, властивостей, якостей, здібностей окремої особистості, групи або суспільства в цілому, що формуються під дією внутрішніх і зовнішніх факторів, визначають здатність носія даного потенціалу виступати в ролі суб'єкта змін, створювати, перетворювати і впроваджувати нове знання у всіх сферах життєдіяльності суспільства; *людський потенціал розвитку міста* – вроджені, набуті, сформовані здібності, властивості та якості, що визначають здатність їх носія виступати ключовим драйвером забезпечення економічної та соціальної модернізації міста й діяти на основі професійної компетентності та усвідомлення власної суб'єктності; *управління людським потенціалом розвитку міста* – процес здійснення цілеспрямованого та опосередкованого впливу на характеристики людського потенціалу з метою набуття ним професійних та особистісних якостей, спроможних забезпечити прогресивну динаміку міста (посилення економічного потенціалу, підтримка безпечності, комфорту, естетики міського простору, формування партнерського середовища суспільних відносин);

теоретико-методологічні основи дослідження людського потенціалу розвитку міста в контексті поглиблення його провідної ролі у розвитку соціально-економічних систем в новій економіці; доведено значущість впливу комплексу чинників середовища на розвиток міста та характеристики населення, які визначають необхідний рівень людського потенціалу, його структуру, особливості реалізації; структуру систематизовано з позицій просторового підходу (суб'єкти взаємодії-стейкхолдери та матеріальні інфраструктурні об'єкти в системі місцевих, мережових та глобальних соціально-економічних й інституційних зв'язків); виділено базові компоненти розвитку людського потенціалу міста, які забезпечують його якісне відтворення (економічна, соціальна, науково-технічна);

підходи до систематизації детермінант економічної поведінки, які визначають формування продуктивних та непродуктивних поведінкових патернів носіїв людського потенціалу міст в контексті управлінського регулювання: зовнішні (загальні, технологічні, базові, середовищні, соціальні, інституційні) та

внутрішні (мотиваційно-цільові, ціннісно-знаннєві, індивідуально-особистісні) детермінанти; систематизація є підставою для визначення характеру управлінського регулювання з метою коригування поведінкових траєкторій та відхилень в процесі реалізації стратегій соціально-економічного розвитку на основі визначених критеріїв, показників та інструментів (когнітивно-поведінкове коригування, архітектура вибору);

концептуальний підхід до формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста, який уособлює узгодження нормативного та поведінкового виміру управління людським потенціалом в системі стратегічного розвитку міст: нормативний – акумулювання ресурсів, їх раціональний розподіл та використання, системна організація й управління процесами створення нових джерел та видів ресурсів, інституційна, правова, економічна, інформаційна, фінансова підтримка, поведінковий – установа взаємовідносин, уточнення та аналіз життєвих цілей та стратегій розвитку, політика «м'яких підштовхувань», поведінкових патернів, потреб, формування комфортного середовища, створення аксіологічного ядра, партнерська, соціальна, середовищна, групова, індивідуальна підтримка;

теоретичні підходи до визначення соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст/територій в системі сучасних концепцій економічного розвитку і зростання (теорії ендегенного зростання, концепції структурної трансформації економіки, концепції економіки, що базується на знаннях, теорія економіки навчання, креативної економіки, концепції цифрової економіки, індустрії 4.0) та в системі сучасних концепцій регіонального розвитку (теорії саморозвитку регіону, центр-периферійного територіального розвитку, теорії «полюсів зростання», міських агломерацій, концепції сталого розвитку регіону); розроблено блок-схему теоретико-методологічних засад соціально-економічних детермінант формування і реалізації людського потенціалу розвитку міст/територій, до яких віднесено: рівень економічного розвитку; розвиток промислового комплексу; розвиток високотехнологічних і креативних секторів економіки; розвиток вищої освіти і науки; діловий клімат, можливості для здійснення підприємництва; доходи і видатки місцевих бюджетів; рівень урбанізації території; наявність центрів розвитку і полюсів зростання; розвиток соціальної, побутової, комунальної, транспортної, інформаційної інфраструктури; підтримка екологічної рівноваги та безпеки; регіональні і локальні стратегії і програми соціально-економічного розвитку; залученість громадянського суспільства до вирішення проблем розвитку;

розроблено та апробовано науково-методичний *інструментарій оцінювання динаміки фізичних параметрів людського потенціалу* на основі комплексу показників, які характеризують стан та динаміку кількісно-якісних індикаторів людського потенціалу та умов його розвитку (фізичний обсяг, сприятливі та несприятливі умови), виступають основою розрахунку індексу приросту людського потенціалу за його фізичними параметрами; проведено апробацію на прикладі чотирьох областей України та встановлено позитивну асиметрію відтворювальних (кількісних) тенденцій та динаміки якісних показників

людського потенціалу, що є підставою для виокремлення типу регіонів, які мають потенціал компенсації демографічних втрат;

дістали подальшого розвитку:

методологічні положення щодо проведення оцінювання людського потенціалу території на основі використання зведеного показника – інтегрального індексу людського потенціалу територій, який складається з трьох субіндексів (субіндекси формування, розвитку та використання людського потенціалу), застосування якого дозволяє визначення на рівні локальної управлінської системи тих індикаторів моніторингу соціального розвитку території, які потрібно відстежувати для своєчасного запобігання деструктивним змінам людського потенціалу (зона якісного розвитку, гальмування, деградації, біфуркації);

підходи до дослідження *концептосфери розвитку міст*, яка містить систематизацію основних наукових шкіл з економіки міст, які характеризують підходи до розуміння ролі людського потенціалу в системі соціально-економічного розвитку міст; типологізацію ознак міста, що впливають на формування, розвиток та ефективність використання людського потенціалу (межі, населення, субстрат життєдіяльності людини, економічні інтереси, ресурси, надра); проведено ідентифікацію міст з метою типізації в залежності від розміру, значення в системі виробництва і розселення, особливостей економічного і соціального розвитку, демографічної структури з метою вибору стратегії розвитку та управління людським потенціалом.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані в дисертації наукові результати та висновки щодо вивчення людського потенціалу розвитку територій та міст з точки зору поведінкового та управлінського змісту збагачують економічну науку у сфері державної, регіональної та локальної соціально-економічної політики, стратегічного планування та управління на засадах людиноцентрованого підходу. Наведені теоретико-методологічні засади, висновки та рекомендації можуть виступати основною для розробки заходів зі стратегічного управління людським потенціалом розвитку міст, удосконалення локальної політики його відтворення та ефективного використання.

Основні результати дослідження знайшли своє впровадження на державному, регіональному та локальному рівні, а саме:

на національному рівні: у діяльності товариства Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH Україна (довідка № 220112021 від 22.01.2021 р.) – рекомендації щодо формування стратегічних засад збереження та розвитку людського потенціалу міст, які втілюють інноваційний підхід поєднання класичних управлінських інструментів із поведінковим підходом до побудови локального менеджменту, систематизації новітніх концептуальних підходів розвитку міст; у діяльності Асоціації міст України (довідка № 3-47/2 від 14.06.2020 року) – пропозиції щодо застосування моделі впливу якості людського потенціалу на розвиток міст в короткостроковій та віддаленій перспективі, що дозволяє більш повне і точне розуміння вихідних та очікуваних параметрів;

на регіональному рівні: у діяльності Вінницького обласного центру зайнятості (довідка № 04-06/5021-20 від 28.12.2020 р.) – пропозиції щодо визначення детермінант формування, розвитку і використання людського потенціалу територій, проведення комплексної діагностики територіальних розривів використання людського потенціалу Вінницької області; Інституту адміністрування та післядипломної освіти, НДЦ «ДЕМОС» (акт про впровадження від 20.01.2021 р.) – пропозиції щодо змісту та підходів до систематизації детермінант економічної поведінки, які визначають формування продуктивних поведінкових патернів носіїв людського потенціалу;

на локальному рівні: у діяльності Департаменту економіки і інвестицій Вінницької міської ради (довідка № 11-00-004-38883/4 від 27.07.2020 р.) – пропозиції щодо визначення пріоритетів сучасної політики модернізації міського простору та соціально-економічного розвитку громади, направлених на ефективне формування та використання людського потенціалу міст України, застосування науково-методичного підходу до оцінки якості людського потенціалу, що сприятиме зміцненню економічного потенціалу громади на основі більш повного використання її продуктивних складових; Виконавчого комітету Маріупольської міської ради (довідка № 12.8-43391-05 від 05.08.2020 р.) – пропозиції щодо використання механізму імплікації поведінкового підходу в системі людиноцентрованого розвитку міста, проведення компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст.

Наукові результати та розробки, викладені у дисертаційній роботі, також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Управління якістю та конкурентоспроможністю», «Розвиток персоналу», «Економіка праці та управління персоналом», «Соціальна політика» (довідка № 121/01.1.3-43 від 29.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені у дисертації, отримані автором самостійно, знайшли відображення у опублікованих автором працях. Щодо наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише отримані автором самостійно ідеї та висновки.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження, висновки і пропозиції роботи доповідались та обговорювались на 6 наукових і науково-практичних конференціях:

– *міжнародні науково-практичні конференції:* «Стратегічні пріоритети трансформації економіки в умовах цифровізації» (м. Запоріжжя, 2019 р.); «Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та домінанти розвитку» (м. Київ, 2019 р.); «Modern problems of economy and business» (м. Київ, 2020 р.); «Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент» (м. Запоріжжя, 2021 р.).

– *всеукраїнські наукові та науково-практичні конференції:* «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи» (м. Вінниця, 2019 р.); «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці» (м. Вінниця, 2020 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 24 наукові праці загальним обсягом 36,21 д.а., з яких особисто автору належить 16,53 д.а., зокрема: підрозділ у 1 колективній монографії, 18 статей у наукових фахових виданнях (з них 5 – у співавторстві), 4 статті у співавторстві, які включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, 5 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 2 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 518 сторінок. Текст дисертації містить 87 таблиць, з них 10 таблиць займають 10 повних сторінок, 87 рисунків, з них 3 рисунка займають 3 повні сторінки, 4 додатки на 32 сторінках, список використаних джерел із 646 найменувань на 57 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 416 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** роботи обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, представлено положення наукової новизни, наведено підтвердження практичної значущості та апробації одержаних результатів.

У **першому розділі «Теоретичні основи дослідження людського потенціалу розвитку міста»** здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до визначення змісту і структури людського потенціалу розвитку соціально-економічної системи, обґрунтовано актуальні засади концептосфери дослідження економіки міста та визначення ролі міста як специфічної території, систематизовано фактори та умови розвитку людського потенціалу міста.

Із застосуванням методу аналізу та узагальнення наукових підходів до дослідження еволюції людини як суб'єкта економічної діяльності та зміни її місця й ролі в цій діяльності в парадигмі нової економіки проаналізовано використання у науковому обігу та взаємозв'язок різноманіття категорій, що характеризують еволюцію трактування ролі людського чинника у соціально-економічному розвитку. Удосконалено сутнісне наповнення поняття *людський потенціал* як синергії його інтелектуальних, інноваційних, духовних, соціокультурних, біологічних ресурсів, властивостей, якостей, здібностей окремої особистості, групи або суспільства в цілому, що формуються під дією внутрішніх і зовнішніх факторів, визначають здатність носія даного потенціалу виступати в ролі суб'єкта змін, створювати, перетворювати і впроваджувати нове знання у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Сформовано новий напрям наукового дослідження, що містить розробку *концептуальних положень вивчення людського потенціалу розвитку міст*, змістовне наповнення якого охоплює обґрунтування ролі міст в якості ключових полюсів тяжіння та концентрації ресурсів, сприятливого середовища для відтворення та максимально ефективного використання людського потенціалу на локальному рівні. *Людський потенціал розвитку міста* пропонується розглядати

в якості вроджених, набутих, сформованих здібностей, властивостей та якостей, що визначають здатність їх носія виступати ключовим драйвером забезпечення економічної та соціальної модернізації міста й діяти на основі професійної компетентності та усвідомлення власної суб'єктності.

На основі систематизації основних наукових шкіл з економіки міста *удосконалено підходи до дослідження концептосфери розвитку міст*, які характеризують варіативність підходів до визначення ролі людського потенціалу в досягненні динаміки економічного зростання. Здійснено типологізацію ознак міста як специфічної території, що впливає на формування, розвиток та ефективність використання людського потенціалу в залежності від просторових характеристик, значення в системі виробництва і розселення, особливостей економічного і соціального розвитку. Обґрунтовано вплив належності міста до певного типу на модель управління його людським потенціалом.

Доведено, що процес формування та розвитку людського потенціалу міста залежить від чинників його середовища, які визначають необхідний рівень людського потенціалу, його структуру, особливості реалізації компонент. Із застосуванням теорії просторового розвитку у концепції відтворення людського потенціалу міст обґрунтовано *місце людського потенціалу в просторовій моделі міст* (рис. 1).

МЕРЕЖЕВА КОМУНІКАЦІЯ			
Інформаційні мережі	Транспортне сполучення	Соціальна інфраструктура	Інституційна інфраструктура
МАТЕРІАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ	ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ МІСТА – СУБ'ЄКТИ ВЗАЄМОДІЇ		ПРИРОДНИЙ ПРОСТІР МІСТА
Архітектурні	Жителі міста	Муніципальний менеджмент (органи самоврядування, виконавча влада) Професійні групи впливу (бізнес, освіта, система охорони здоров'я, державні установи тощо)	Ландшафтні об'єкти
Промислові	Активні громадяни (публічні особи, лідери думок)		Суспільні рекреаційні зони
Торговельні	Громадські організації		Природні та відновлені зони озеленення
Об'єкти соціальної інфраструктури	Соціально-культурні та національні групи впливу	Роботодавці	Екологічні параметри середовища
Житло			
Логістичні маршрути			
ГЛОБАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ			
Інтенсифікація міграційного обміну	Трансфер технологій, ефективні моделі прикладних управлінських технологій	Тренди суспільного розвитку	Господарюючі суб'єкти
Варіативність / альтернативність ресурсів створення цінності		Інвестиційні тренди, міжнародні спільноти, партнери	

Рис. 1. Місце людського потенціалу в просторовій моделі міста

Систематизовано структуру місцевого простору, яка формує середовище для відтворення людського потенціалу та посилює ті його якості, які забезпечують розвиток міста. В структурі середовища пропонуємо виокремлення, по-перше, суб'єктів взаємодії, які в сукупності є носіями людського потенціалу розвитку міста та визначають характер системи відносин в місті (як простору співіснування, узгодження потреб, інтересів, цільових орієнтирів носіїв людського потенціалу та інших стейкхолдерів); по-друге, елементів матеріальної міської інфраструктури та природного простору; по-третє, контексту глобальної мережевої комунікації – як середовища зовнішнього впливу. Виділено головні компоненти розвитку людського потенціалу міста, які забезпечують його якісне відтворення (економічна, соціальна, науково-технічна, особистісна).

У другому розділі «Дослідження впливу поведінкових чинників на формування людського потенціалу розвитку міст» простежено еволюцію поведінкової концепції як інструмента управлінського впливу, здійснено аналіз та систематизацію детермінант економічної поведінки в контексті формування людського потенціалу розвитку міст, обґрунтовано науково-методичний підхід до застосування поведінкових чинників в управлінні людським потенціалом розвитку міста.

Узагальнено науково-методичні підходи до аналізу еволюції поведінкової концепції з точки зору трансформації уявлень про раціональність економічної поведінки – неокласичного (управлінський вплив на основі відсторонення від усіх непрямих детермінант, застосування функціональних методів) та поведінкового (варіативність поведінки, комбінація прямих та непрямих чинників впливу) (рис. 2). Систематизовано ключові стадії розвитку поведінкової парадигми (пропедевтична, прояву, формалізації, усвідомлення переваг, прагматизації).

Обґрунтовано відмінності у розумінні *ключових детермінант економічної поведінки* в новій економіці, що передбачає зміщення акцентів її змістовного наповнення (забезпечення творчої самореалізації, максимально повне розкриття прихованих можливостей, орієнтації на партнерську модель досягнення індивідуальних інтересів, гармонізація життєдіяльності) в контексті побудови продуктивних поведінкових патернів носіїв людського потенціалу. Визначено, що з огляду на аксіологічну сутність розуміння варіативності людської поведінки та вибору індивідуальних траєкторій розвитку під впливом особистісного усвідомлення коректності та обґрунтованості, досягнення ефективності управління потребує органічного поєднання елементів функціонального та поведінкового підходу, домінування якісних критеріїв результативності над кількісними, розробки багатокритеріальних завдань, застосування м'яких (непрямих) інструментів та механізмів впливу.

З позицій управлінського регулювання детермінанти систематизовано як зовнішні (загальні, технологічні, базові, середовищі, соціальні, інституційні) та внутрішні (мотиваційно-цільові, ціннісно-знаннєві, індивідуально-особистісні), що полегшує процес визначення найбільш значущих компонент економічної поведінки, які можуть бути піддані управлінському впливу з метою коригування

поведінкових відхилень в процесі реалізації стратегій соціально-економічного розвитку територій та міст (рис. 3).

	НЕОКЛАСИЧНА ТЕОРІЯ	ПОВЕДІНКОВА ТЕОРІЯ
	<i>Нормативне регулювання на основі спрощених поведінкових моделей</i>	<i>Комбінація прямих та непрямих чинників впливу на варіативну поведінку</i>
Поведінкова модель людини	максимальна господарська компетентність; повнота володіння інформацією для ухвалення оптимальних рішень та безпомилкового прогнозування наслідків; байдужість до потреб та інтересів інших; самостійне прийняття рішень без впливу зовнішніх чинників; прагнення максимізації прибутку; здатність порівнювати взаємозамінні альтернативні блага	залежність господарської компетентності від когнітивно-психологічних модусів, сприйняття; обмежена раціональність в умовах невизначеності і нестабільності; врахування правил соціально прийнятної поведінки, партнерська модель поєднання інтересів; двоїста природа процесу прийняття рішень; прагнення стабільності та надійності; непослідовність в міжчасовому виборі
Чинники, що визначають поведінку	природна здатність до раціонально обумовлених дій, наявність переліку постійних уподобань, неупередженість в обробленні інформації, здійснення оптимального вибору на основі логіки, абсолютна інформованість та визначеність умов, чутливість до стимулів	наявність унікального індивідуального життєвого досвіду, евристика та упередженість при обробленні інформації, здійснення вибору на основі мислення, впливу інтуїції, самооцінки, майбутніх очікувань, когнітивних процесів, чутливість до соціуму, емоцій, власних дій та дій інших
Мотивація	власний інтерес індивіда (егоїстична максимізація розподілу благ), що надає переваг суспільству	ефективний (не завжди максимізований) розподіл благ, підвищення власного соціального добробуту, стабільність
Мета стратегічної економічної політики	підвищення економічної ефективності, нарощення економічної динаміки, зростання рівня доходів та прибутковості; оптимізація використання економічних ресурсів та розподілу благ, нагромадження капіталу; забезпечення потреб індивідів відповідно нормативам очікуваної поведінки	підвищення соціальної та економічної ефективності, забезпечення максимально повного та якісного людського розвитку; оптимальне використання економічних, соціальних, екологічних ресурсів, нагромадження та збереження потенціалу, усунення нерівності; врахування індивідуальних потреб та поведінки індивідів, балансування когнітивного та емоційного сприйняття

Рис. 2. Порівняння неокласичного та поведінкового підходу до вивчення економічної поведінки суб'єкта економічних відносин

На основі аналізу наукових доробок з проблематики управління складними соціально-економічними системами досліджено еволюцію управлінських концепцій та підходів в межах нормативної та поведінкової парадигми, проведено порівняння змістових механізмів їх впливу на розвиток людського потенціалу міста.

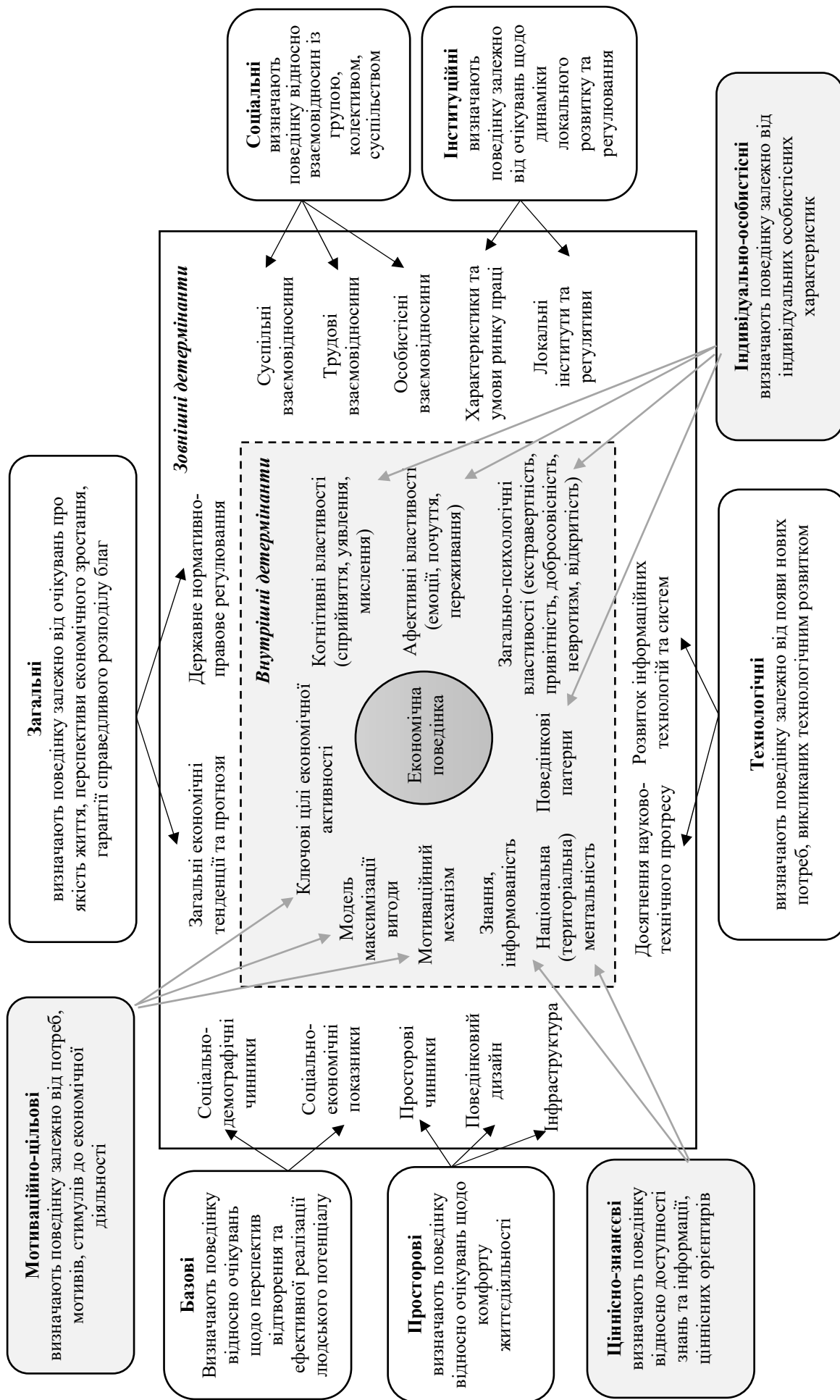

Рис. 3. Детермінанти економічної поведінки, що визначають розвиток людського потенціалу міст / територій

Сформульовано авторське бачення управління розвитком людського потенціалу міста як процесу здійснення цілеспрямованого та опосередкованого впливу на характеристики людського потенціалу з метою набуття ним професійних та особистісних якостей, спроможних забезпечити прогресивну динаміку міста (посилення економічного потенціалу, підтримка безпечності, комфорту, естетики міського простору, формування партнерського середовища суспільних відносин). Обґрунтовано роль людського чинника у якості ключового елемента механізму управління містом (рис. 4), простежено взаємозв'язок людської поведінки та процесів урбанізації.

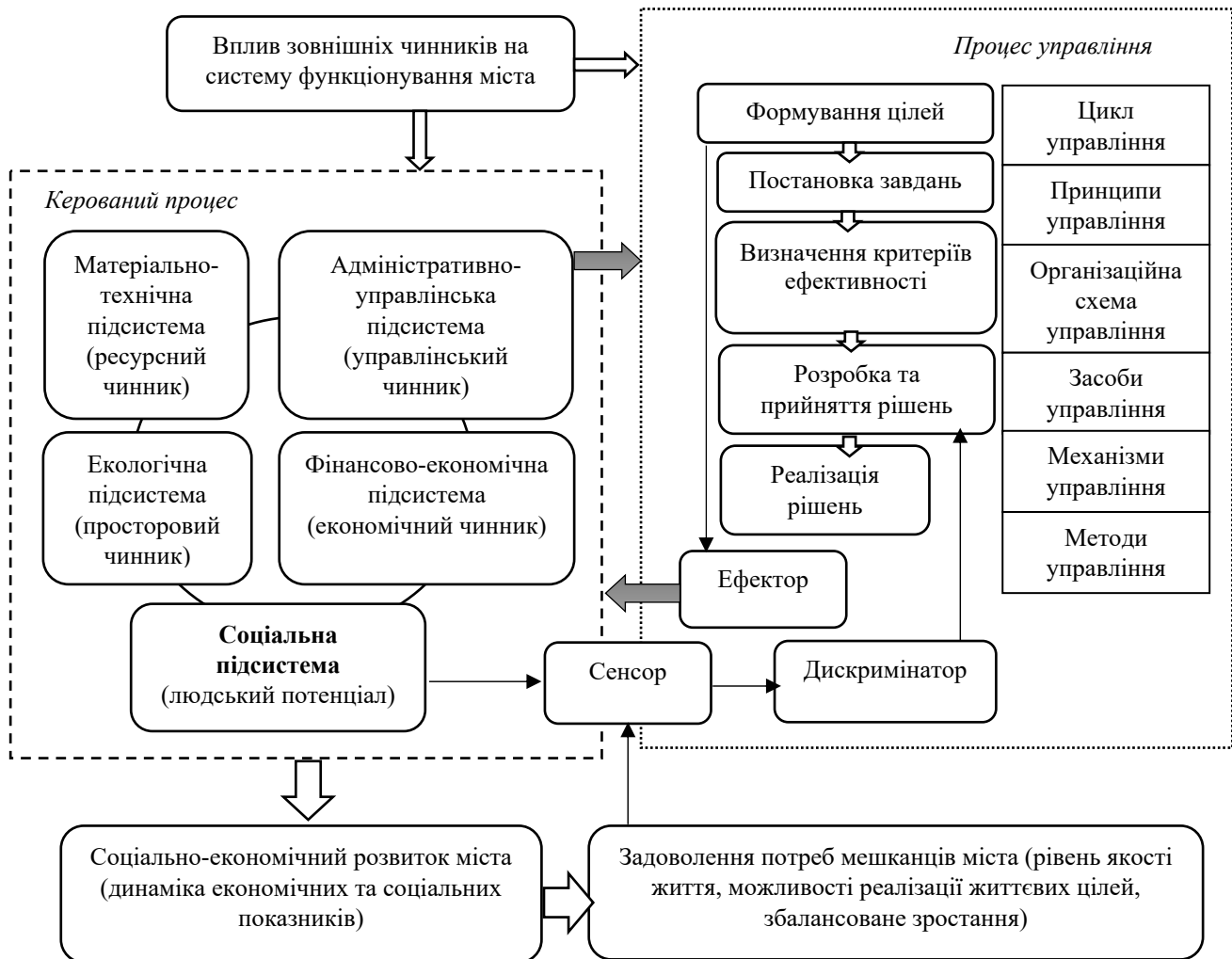

Рис. 4. Місце людського потенціалу в механізмі управління містом як соціально-економічною системою

Сформульовано напрями включення положень поведінкової концепції у основні завдання управління розвитком території/міста в контексті трансформації його соціальної підсистеми (людського потенціалу), що відповідає багаторівневій структурі міста, його просторовій організації, в якій відбувається процес формування, збереження та реалізації людського потенціалу. Науково-методичний інструментарій здійснення управлінського впливу (опосередковане регулювання, спрямування) на людську поведінку в межах міського простору

передбачає методи переважно нелінійного характеру когнітивно-поведінкового коригування шляхом пропонування альтернатив для вибору, направлених на формування відповідних конструктивних поведінкових траєкторій носіїв людського потенціалу.

У третьому розділі «Детермінанти і тенденції аналізу та оцінки людського потенціалу територій» згенеровано методологічні засади оцінювання рівня розвитку людського потенціалу, проведено структурну діагностику асиметрій розвитку людського потенціалу територій, обґрунтовано детермінанти формування, розвитку і використання людського потенціалу територій та міст України, проведено динамічний аналіз та запропоновано типологізацію територій за рівнем якості людського потенціалу.

Систематизовано теоретичні та науково-методичні засади дослідження людського потенціалу розвитку територій, обґрунтовано необхідність застосування комплексного трирівневого підходу до розробки методології дослідження людського потенціалу розвитку територій як невід’ємної складової методології її загального розвитку: категоріальний (визначення структурних компонентів), концептуальний (сукупність теоретичних концепцій), науково-технологічний (сукупність принципів, методів і моделей).

На основі аналізу науково-методичних підходів до проведення оцінки людського потенціалу територій (ресурсно-функціональний; казуальний; індикаторний та інтегральний) визначено переваги та недоліки їх застосування та запропоновано комплексний інструментарій *оцінювання людського потенціалу територій*, який передбачає розрахунок інтегрального індексу людського потенціалу територій, який складається з трьох субіндексів (формування, розвитку та використання людського потенціалу території) (рис. 5). Із застосуванням результатів оцінки стає можливим визначення ключових індикаторів моніторингу соціального розвитку території, відстеження яких дозволяє своєчасне попередження та запобігання деструктивним змінам людського потенціалу території.

Проведено діагностику асиметрій розвитку людського потенціалу територій в контексті реалізації концепції сталого розвитку країн ЄС та України. Простежено відмінності у показниках реального добробуту населення, структурі економіки, індикаторах зайнятості та безробіття, обсягу інвестицій в економіку, показників охорони здоров’я та освіти. Виявлені статистичні показники та тенденції розвитку територій України, притаманні європейським країнам (високі видатки на соціальні програми, характеристики безробіття, зростання імпорту, скорочення зайнятості внаслідок глобалізації) та відмінні від них (динаміка ті рівень ВВП, безробіття серед молоді, рівень реальної заробітної плати, співвідношення експорту та імпорту).

Запропоновано та апробовано науково-методичний підхід до *аналізу рівня впливу наявних диспропорцій розвитку людського потенціалу на темпи економічного зростання територій*, основою якого виступає параметрально-критеріальна система оцінювання збалансованості розвитку людського потенціалу територій/міст з позицій зростання сукупного економічного доходу (ВРП, середній рівень заробітної

плати, рівень зайнятості, обсяг інвестицій). Підхід концентрується на виявленні проблемних зон у рівнях збалансованості розвитку людського потенціалу територій, дозволяє проводити удосконалення регіональної політики держави та формування сценарію людського розвитку країни. За результатами аналізу територій України до найбільш збалансовано розвиненої за людським потенціалом групи територій (IV рівня) не потрапляє жоден регіон України, 5 регіонів віднесено до групи III рівня, інші – до групи II рівня.

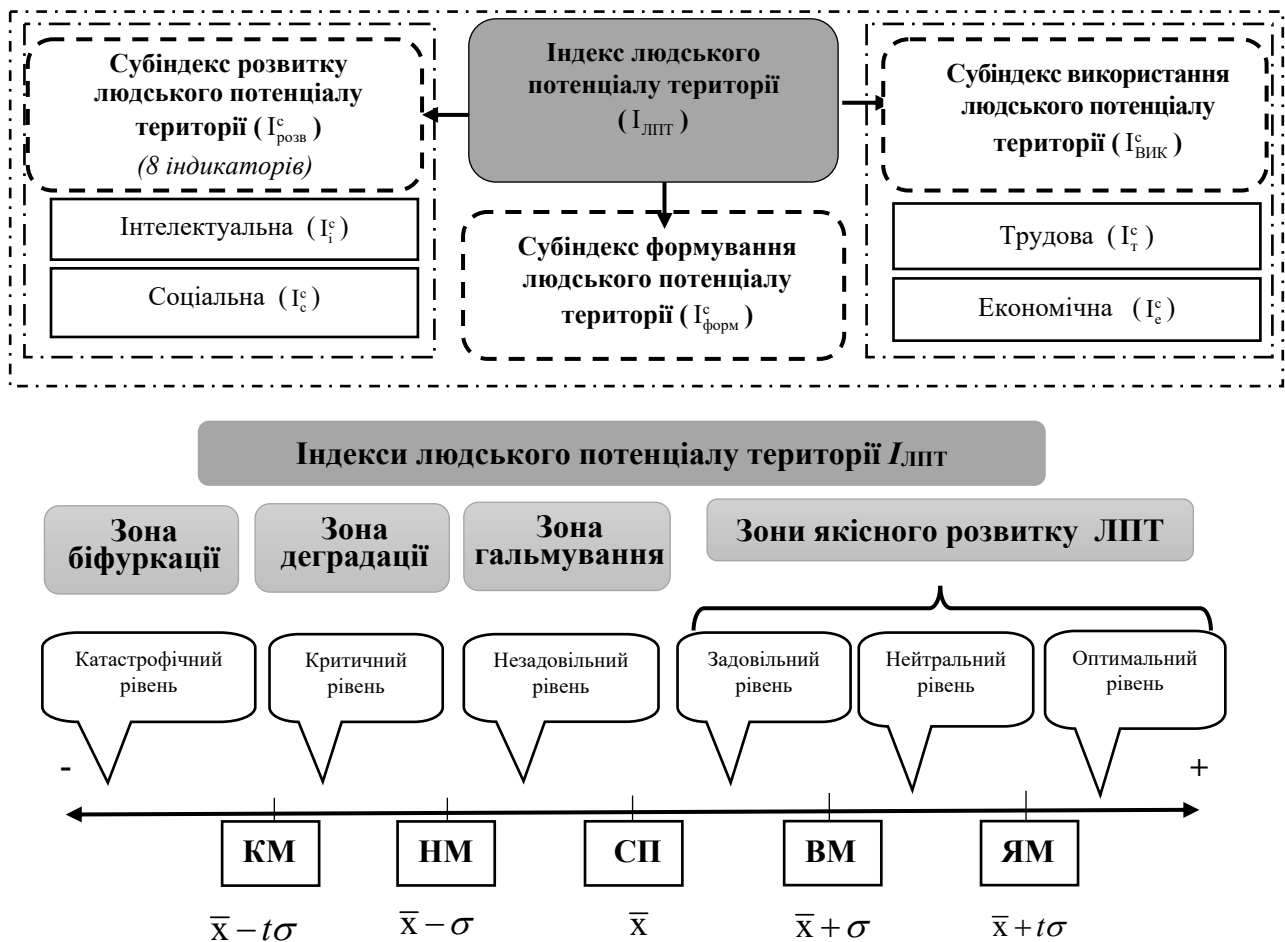

Рис. 5. Структура інтегрального індексу людського потенціалу міст / територій та зони його розвитку згідно граничних значень

Визначено особливості соціально-економічних (загроза втрати якісної робочої сили, економічна нерівність, знецінення заробітної плати, проблема зайнятості) та демографічних умов розвитку людського потенціалу регіонів України (стійка депопуляція, старіння населення, нерівномірна щільність, потужний міграційний переплив із сільських поселень до міст, зростання рівня бідності), встановлено тенденцію до подальшого скорочення бази відтворення людського потенціалу та стагнації деяких характеристик. На цій основі визначено ключові завдання менеджменту територій на державному рівні: сприяння працевлаштуванню та раціональній суспільно-корисній зайнятості працездатного населення, запобігання масовому безробіттю, формування комфортного

середовища для здійснення життєдіяльності, спроможного забезпечити задоволення базового і розширеного комплексу потреб.

У четвертому розділі «Соціально-економічні детермінанти формування і використання людського потенціалу (на прикладі міст та районів Вінницької області)» проаналізовано основні параметри стану і динаміки людського потенціалу Вінницької області в кількісному і якісному виразі, обґрунтовано концептуальні засади соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст, проведено компаративний аналіз соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу Вінницького і подібних до нього регіонів, здійснено діагностику територіальної асиметрії умов розвитку людського потенціалу міст Вінницької області.

Розроблено та здійснено апробацію науково-методичного *інструментарію оцінювання динаміки фізичних параметрів людського потенціалу*, який передбачає дослідження комплексу показників стану та динаміки кількісно-якісних індикаторів та умов розвитку (фізичний обсяг, сприятливі та несприятливі умови). Оцінка проводилась на прикладі Вінницької області та подібних до неї регіонів (Житомирського, Хмельницького і Полтавського), в результаті якої виявлено наявність типових проблем регіонів переважно аграрного спрямування у сфері людського розвитку: неухильна втрата населення внаслідок від'ємного природного та міграційного приросту, погіршення вікової структури населення, скорочення чисельності і частки осіб працездатного віку. В той же час, встановлено позитивну асиметрію відтворювальних (кількісних) тенденцій та динаміки якісних показників людського потенціалу, що є підставою для виокремлення типу регіонів, які мають потенціал компенсації демографічних втрат.

Систематизовано теоретичні підходи до визначення *соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу територій/міст* в системі сучасних концепцій економічного розвитку і зростання (теорії ендогенного зростання, концепції структурної трансформації економіки, концепції економіки, що базується на знаннях, теорія економіки навчання, креативної економіки, концепції цифрової економіки, індустрії 4.0) та в системі сучасних концепцій регіонального розвитку (теорії саморозвитку регіону, центр-периферійного територіального розвитку, теорії «полюсів зростання», міських агломерацій, концепції сталого розвитку регіону) (рис. 6).

Конкретизовано перелік соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу територій/міст, до яких віднесено встановлення рівня і оцінювання економічного розвитку, розвитку регіонального промислового комплексу, високотехнологічних і креативних секторів економіки, сфери вищої освіти і науки, характеру ділового клімату, можливостей для здійснення підприємництва, доходів і видатків місцевих бюджетів, урбанізації території, наявностей регіональних центрів розвитку і полюсів зростання, розвитку соціальної, побутової, комунальної, транспортної, інформаційної інфраструктури, підтримку екологічної рівноваги та безпеки, регіональні та локальні стратегії і програми соціально-економічного розвитку, залученість громадянського суспільства до вирішення проблем розвитку міста/території.

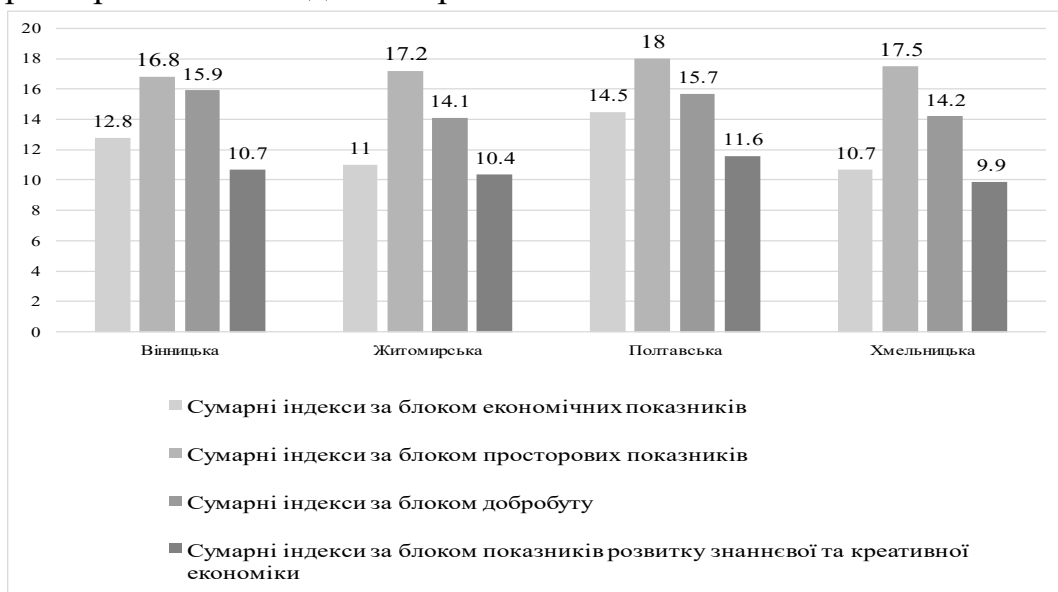
Рис. 6. Блок-схема теоретико-методологічних засад соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст/територій

Визначено вплив зазначених детермінант на умови і параметри розвитку людського потенціалу.

Запропоновано та апробовано науково-методичні засади *компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу*, який складається з: обґрунтування 4 блоків статистично доступних показників

(економічний та просторовий блок, показники, що характеризують добробут населення та розвиток знаннєвої та креативної економіки) та розробки алгоритму оцінки: визначення часткових індексів по кожному показнику шляхом їх співставлення із середнім значенням по Україні, які взято в якості бази нормування; визначення підсумкових індексів за кожним показником, як суми часткових індексів за всі роки дослідження; визначення за кожним блоком показників сумарних індексів регіонів, як підсумку кожного індексу показників по окремих блоках; розрахунку загального індексу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіону як суми усіх індексів за всіма блоками показників, що дозволяє визначити пріоритетні сфери стратегічного розвитку територій (сфери відставання).

Результати розрахунку індексу по Вінницькому та трьох схожих за параметрами регіонах наведено на рис. 7.

Досліджувані області	1. Економічний блок	2. Просторовий блок	3. Блок добробуту	4. Знаннєва і креативна економіка	ІПІ
Значення індексів					
Вінницька	12,818	16,818	15,894	10,72	56,25
Житомирська	11,011	17,212	14,132	10,415	52,77
Полтавська	14,544	18,029	15,68	11,591	59,844
Хмельницька	10,667	17,549	14,158	9,921	52,295
Ранги областей					
Вінницька	2	4	1	2	2
Житомирська	3	3	4	3	3
Полтавська	1	1	3	1	1
Хмельницька	4	2	2	4	4

Рис. 7. Результати компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіонів

На основі аналізу масиву статистичних даних здійснено діагностику територіальної асиметрії умов розвитку людського потенціалу Вінницької області в розрізі міст і районів. Виявлено суттєву розбіжність можливостей людського розвитку обласного центру та інших міст, що підтверджує теорію центр-периферійного розвитку. Аналіз діаметрально протилежних прикладів (місто, що

розвивається, та депресивне місто) доводить вагомість теорії полюсів зростання для розвитку людського потенціалу територій (рис. 8).

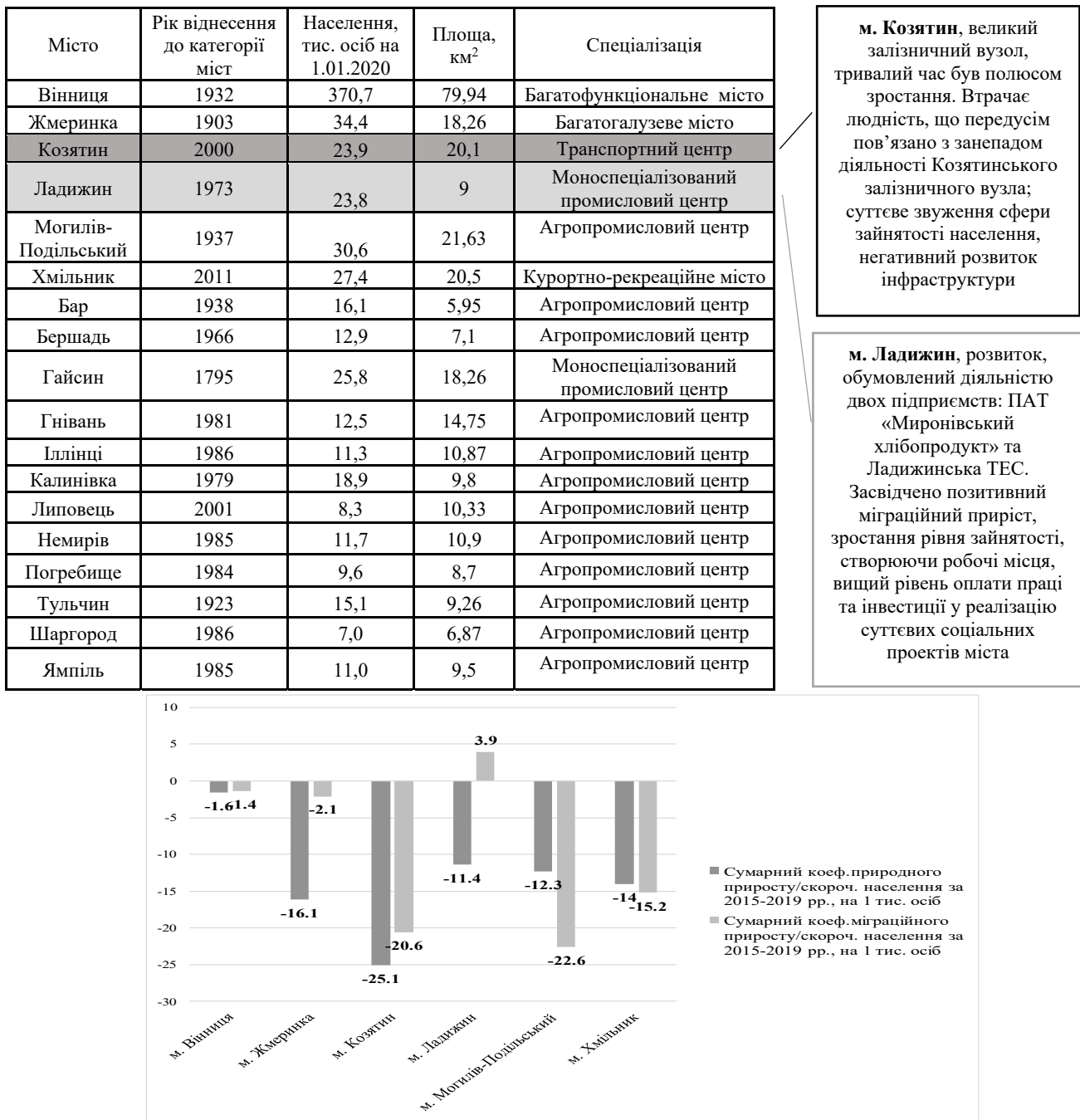

Рис. 8. Характеристика міст Вінницької області та типові причини асиметричного розвитку їх людського потенціалу

Додатково дослідження підтвердило істотну нерівномірність економічного розвитку районів Вінницької області та одночасно не виявлено абсолютної ідентичності динаміки зміни чисельності населення з динамікою параметрів економічного розвитку та умов зайнятості. З цих позицій обґрунтовано суттєвість впливу на формування людського потенціалу міст та районів таких чинників: територіальне розміщення, природне оточення, розвиток транспортної, побутової

і соціальної інфраструктури, якість місцевого самоврядування, соціальний клімат громад та багато інших м'яких чинників.

У п'ятому розділі «Стратегії розвитку людського потенціалу міст» визначено ключові засади поведінкового та управлінського виміру в методології стратегічного планування розвитку міст, запропоновано концептуальні положення формування стратегії розвитку людського потенціалу міст, розроблено методичні засади моделювання впливу якості людського потенціалу на розвиток міст, обґрунтовано пріоритети сучасної політики розвитку міст України в контексті ефективності використання людського потенціалу.

Із застосуванням дихотомічного аналізу нормативного та емпіричного підходів обґрунтовано комплекс системоутворюючих елементів застосування поведінкових чинників в управлінні людським потенціалом розвитку міста, що дозволяє усувати протиріччя виключного застосування нормативного (управлінського) та поведінкового (евристичного) виміру, на теоретичному рівні визначено основні сфери знань, які забезпечують процес управління, та моделі поведінки; на методологічному рівні сформульовано відмінності у базових парадигмах, тип управлінської взаємодії та домінуючі види активності, на які розраховане регулювання.

З позицій нормативної методології (*управлінський вимір розвитку людського потенціалу*) основні зусилля суб'єктів управління пропонується направляти на розширене пряме регулювання формування свідомої готовності економічного агента реалізувати власний людський потенціал в екосистемі розвитку міста; результатом впливу виступає визначення нормативних показників розвитку і оптимальних способів їх виконання та досягнення. При застосуванні поведінкової методології (*поведінковий вимір розвитку*) основні управлінські зусилля зосереджуються на ідентифікації та пошуку способів реалізації політики і рішень у сфері розвитку людського потенціалу міста, які відповідають очікуванням містян – носіїв людського потенціалу, спроможні формувати конструктивні поведінкові патерни, коригувати життєві стратегії; результат впливу – орієнтація індивідуальних траєкторій в напрямі бажаних та визначених на міському рівні векторів, які поєднують особистісні та просторові задачі, інтереси індивідів і громади, що сприяє розвитку міста та набуттю нової якості людського потенціалу.

Розроблено *принциповий механізм імплікації поведінкового підходу* в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст, в якому ключовими драйверами виступатиме: політика міського розвитку, зорієнтована на здійснення інформаційної та консультаційної підтримки, усунення бар'єрів, надання системи грантів, заохочень, спрямування та формування необхідних обмежень; побудова середовища закріплення просоціальної поведінки через цілеспрямований розвиток людського та соціального потенціалу міста, систему інституційного забезпечення, відповідального лідерства (аксіологічне ядро, критичний обсяг потенціалу розвитку); набуття відповідних особистісних характеристик з урахуванням специфіки когнітивного, креативного, критичного потенціалу в контексті прийняття рішень, орієнтації на групову взаємодію або індивідуальні траєкторії, попередній позитивний досвід, світогляд, цінності, особливості мислення (рис. 9).

Реалізація механізму передбачається в системі об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на формування позитивних поведінкових орієнтирів розвитку людського потенціалу міста в системі стратегічного планування.

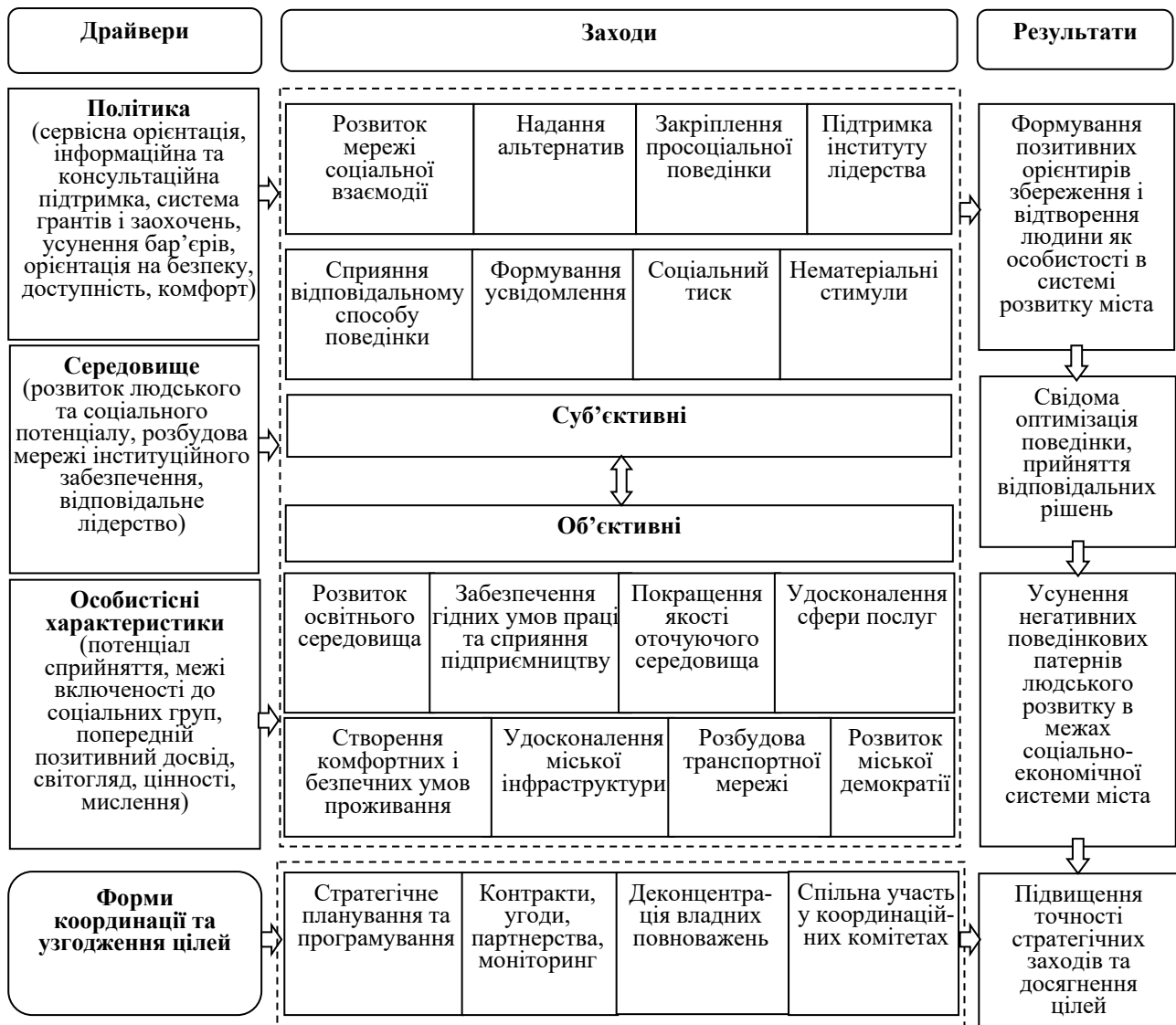

Рис. 9. Принциповий механізм імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст

Доведено, що найкращих показників стратегічного розвитку досягають міста та території, економічна діяльність яких є диференційованою з урахуванням соціально орієнтованої моделі, відбувається посилення інтеграційних процесів, застосовується людиноцентрований підхід, за якого нівелюється вплив негативної демографічної динаміки, відбувається вирівнювання розвитку соціального середовища. З огляду на це сформульовано ключові положення формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста, а саме: потребу в погодженні спільного бачення людського і територіального розвитку, детальній адресації об'єктів застосування та агентів реалізації стратегічних проектів та

програм, балансування пріоритетів економічної активності, модернізації міського середовища, моніторингу зміни поведінки та очікувань.

Представлено концептуальний підхід до формування *стратегії розвитку людського потенціалу міста*, заснований на підході узгодження управлінського та поведінкового виміру (рис. 10).

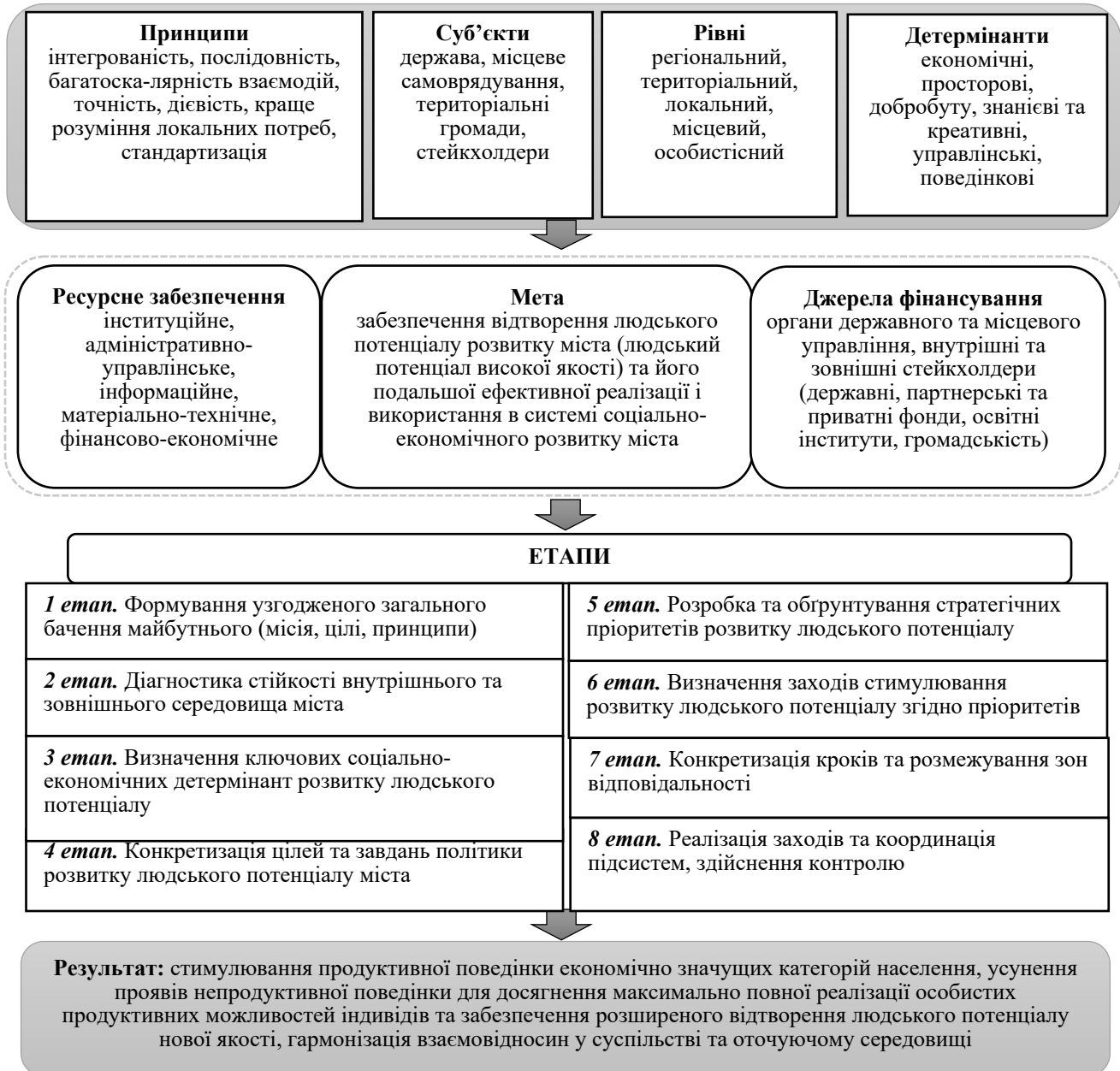

Рис. 10. Схема формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста

Погодження досягається поєднанням нормативної практики акумулювання ресурсів, їх раціонального розподілу та використання, системної організації й управління процесами, створення нових джерел та видів ресурсів, інституційної, правової, інформаційної підтримки, дескриптивних підходів до встановлення

взаємовідносин, уточнення та аналізу життєвих цілей, стратегій розвитку, поведінкових патернів, створення аксіологічного ядра, відповідної підтримки.

Запропоновано *концептуальну модель впливу якості людського потенціалу на розвиток міст*, яка за своїм змістом розкриває проблематику управлінського виміру забезпечення якісного відтворення людського потенціалу міст на основі більш повного та точного розуміння вихідних та очікуваних параметрів, складається із взаємопов'язаної системи компонент, детермінант та цільових показників, досягнення яких забезпечує якісне формування, розвиток та використання (реалізацію) людського потенціалу міст (рис. 11).

Очікувані параметри якості людського потенціалу досягаються на основі гармонізації складових його розвитку з метою забезпечення соціально-економічного зростання та модернізації території у довготривалій перспективі. Інституційне закріплення моделі передбачено у форматі узгодження регіональних стратегій і програм соціально-економічного розвитку територій та міст; для кожного блоку компонент розвитку людського потенціалу в моделі визначено патерни людської поведінки, які можуть бути сформовані у носіїв людського потенціалу, та відображатимуть результативність дії реалізованих в межах напряму ініціатив.

На основі узагальненої оцінки проблемних сфер соціального та економічного розвитку міст України визначено ключові напрями досягнення ефективності їх інтегрованої трансформації: посилення підприємницької та інвестиційної діяльності, стимулювання креативності, доступ до якісних освітніх і медичних послуг, формування комфортних і безпечних умов життєдіяльності, дружньої до довкілля міської інфраструктури. Сформульовано характерні проблемні сфери економічного і соціального розвитку міст, що визначають стан середовища та умови формування людського потенціалу та рівень їх привабливості (рис. 12).

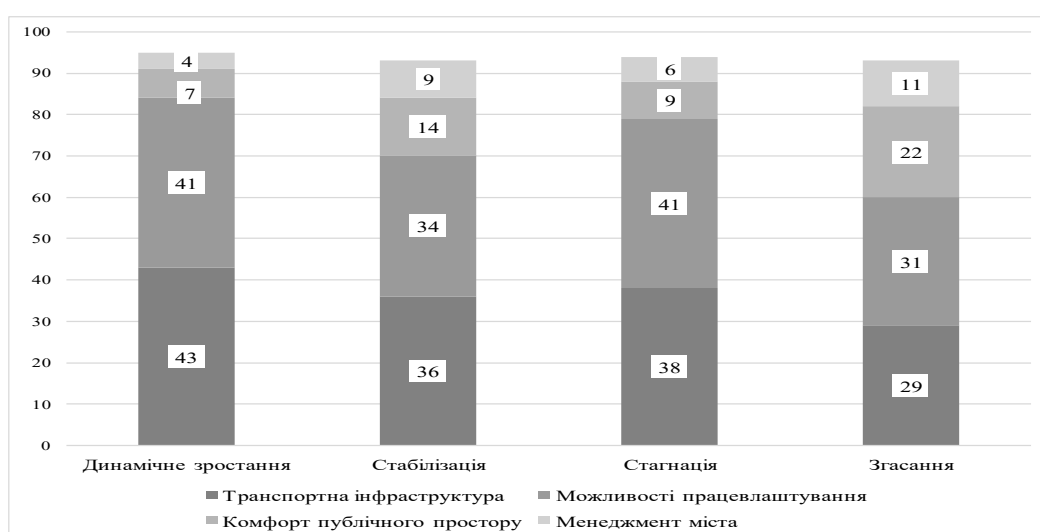

Рис. 12. Співвідношення найважливіших аспектів привабливості міст, %

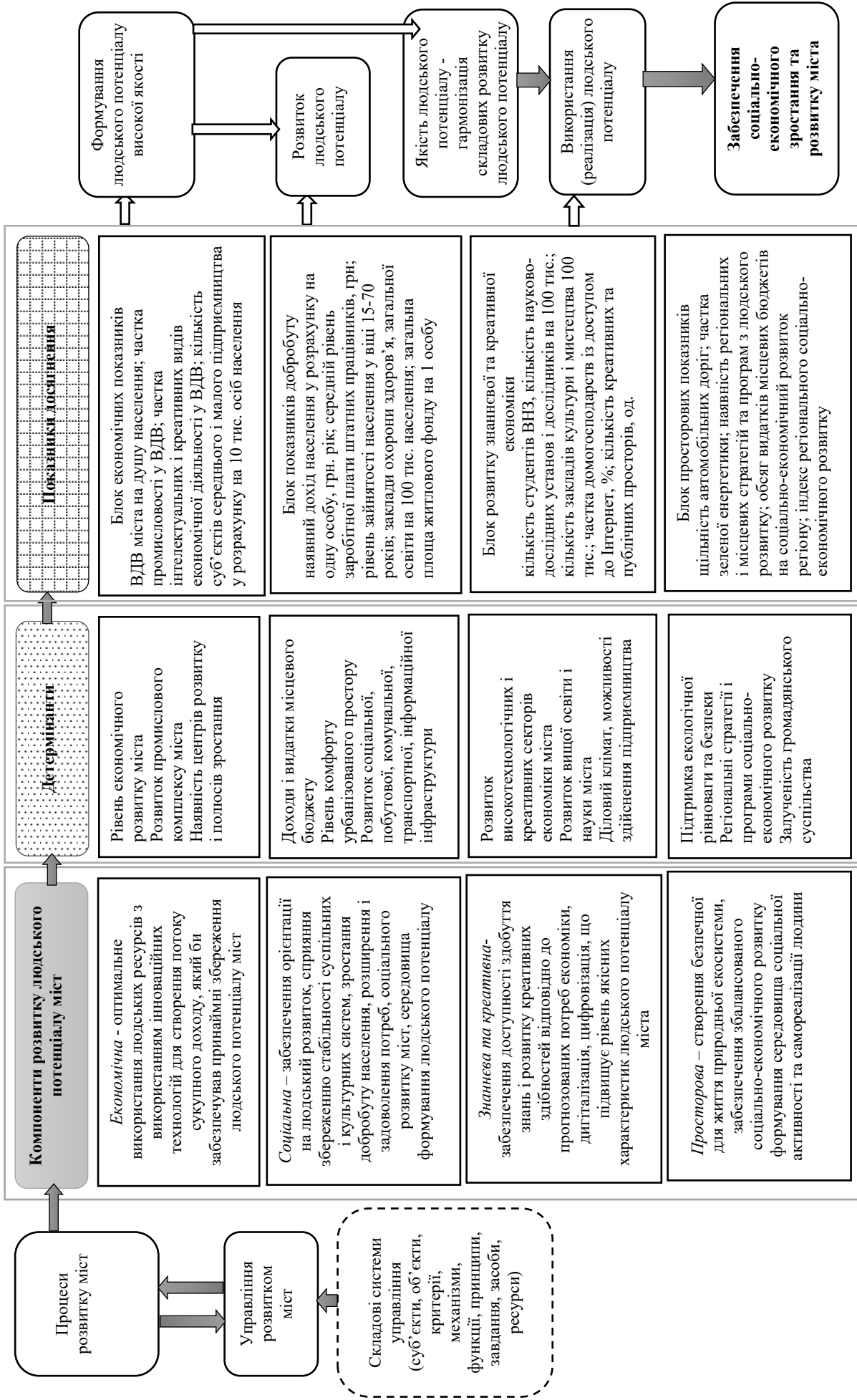

Рис. 11. Модель впливу якості людського потенціалу на рівень соціально-економічного зростання в системі управління розвитком міста

Доведено, що застосування поведінкового підходу в управлінні людським потенціалом розвитку міст дозволяє якісно аналізувати потреби носіїв людського потенціалу та систематизувати в залежності від функціонально призначення та етапу розвитку міста (динамічне зростання, стабілізація, стагнація, згасання), стан якого визначає якість середовища та умови формування і використання людського потенціалу.

Обґрунтовано найважливіші пріоритети розвитку міст Вінницького регіону, більшість з яких є на етапі стабілізації або стагнації (табл.1). Аналіз основних очікувань мешканців міст та сприйняття ними міст як осередків комфортної життєдіяльності дозволив обґрунтувати значущість інфраструктури міст та її компонент у якості базових параметрів для розширення можливостей створення нової економічної цінності окремими індивідами та комплексними бізнес-системами.

Таблиця 1

**Розподіл пріоритетів розвитку міст Вінницької області відповідно
типологізації очікувань їх мешканців**

Спеціалізація / етап міста	Міста	Пріоритет
Багатофункціональне – динамічне зростання	Вінниця	функціональна та розгалужена транспортна інфраструктура; якість та комфорт громадського простору, архітектура та просторовий дизайн, прохідність; доступне житло; міська демократія; зручність ведення економічної активності
Багатогалузеве – стабілізація	Жмеринка	якість та комфорт громадського простору; роздрібна торгівля; якісні міські сервіси; транспортна інфраструктура; підвищення середнього рівня оплати праці; зелені зони та парки; комфорт ведення підприємницької активності; наявність креативного простору
Агропромисловий центр – стабілізація	Могилів-Подільський, Бар, Бершадь, Гнівань, Іллінці, Калинівка, Липовець, Немирів, Погребище, Тульчин, Шаргород, Ямпіль	
Моноспеціалізований промисловий центр – стабілізація	Ладизин, Гайсин	
Транспортний центр – стагнація	Козятин	питання демографічного приросту; заохочення та підтримка працевлаштування молоді; підвищення середнього рівня оплати праці; комфортний публічний простір

Сформульовано найважливіші детермінанти стратегічного планування розбудови інфраструктури міста, а саме: фізична (економічна та екологічна

стійкість, функціональність та привабливість будівель, системи контролю забруднення, транспорт та логістика), інституційна (міжурядова взаємодія, електронне врядування, підвищення ефективності системи менеджменту міста, громадські послуги та забезпечення), соціальна (формування середовища економічних знань, сприяння розвитку бізнесу, системи соціального забезпечення, мережі громадської взаємодії та суспільної залученості), інформаційна (мережі цифрових комунікацій, сервісно-орієнтована архітектура, управління даними, інтеграція інформаційних послуг).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило вирішити важливе науково-практичне завдання щодо обґрунтування та розробки теоретико-методологічного забезпечення, науково-методичних основ і практичних рекомендацій з питань відтворення людського потенціалу розвитку міст в новій економіці з урахуванням управлінського та поведінкового контексту. З огляду на це, основні висновки дослідження зводяться до наступного:

1. Виокремлено новий напрям наукового дослідження, який визначає концептуальні положення вивчення людського потенціалу міст, що виступають ключовими атракторами та полюсами тяжіння для матеріальних та нематеріальних ресурсів зростання, обґрунтовано взаємозалежність між рівнем якості людського потенціалу та динамікою соціально-економічного розвитку міст, розроблено методологічний апарат (інструментарій) управління розвитком людського потенціалу міст, що забезпечує вектор якісного оновлення людського потенціалу нової якості в системі соціально-економічного розвитку міста із застосуванням стимулюючих детермінант з метою максимально повної та ефективної його реалізації.

2. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження, уточнено поняття «людський потенціал», обґрунтовано введення до наукового обігу та визначено зміст економічної категорії «людський потенціал розвитку міста», який охоплює сукупність вроджених, набутих, сформованих здібностей, властивостей та якостей, що визначають здатність їх носія виступати ключовим драйвером забезпечення економічних та соціальних потреб міста на основі професійної компетентності та стійкого відчуття власної суб'єктності. Обґрунтовано теоретичні та прикладні моделі управління розвитком людського потенціалу міста в новій економіці, що базуються на реалізації цільового та опосередкованого впливу на характеристики людського потенціалу з метою зміни його якісного стану та забезпечення прогресивної динаміки міста.

3. Запропоновано підходи до систематизації ознак міста, що впливають на формування, розвиток та ефективність використання людського потенціалу, ідентифікація яких за розміром, значенням в системі виробництва і розселення, особливостями економічного і соціального розвитку, демографічної структури використана як обґрунтування впливу визначеного статусу міста на тип моделі стратегічного розвитку та управління його людським потенціалом.

4. Обґрунтовано місце людського потенціалу в просторовій моделі міста, застосування якої створює умови для комплексного аналізу міста як середовища формування, збереження та використання людського потенціалу. Розмежовано простір мережевої комунікації, матеріальних і природних об'єктів, глобалізованого формування і використання людського потенціалу міст, визначено суб'єктну сутність людського потенціалу міст, що дає можливість більш точно і наближено до реальних моделей поведінки аналізувати і прогнозувати вплив чинників міського простору на трансформацію поведінкових патернів, визначення ступеню їх стійкості при застосуванні непрямих методів та інструментів управління.

5. Уточнено ключові стадії еволюції поведінкової концепції відносно трансформації наукових уявлень про раціональність економічної поведінки (пропедевтична, прояву, формалізації, усвідомлення переваг, прагматизації), що дозволило обґрунтувати необхідність включення поведінкових підходів у процес формування стратегії управління людським потенціалом розвитку міста на етапі визначення та співвіднесення ціннісно-цільових орієнтацій суб'єктів впливу з метою врахування індивідуальних потреб та моделей поведінки, балансування когнітивного та емоційного сприйняття.

6. Систематизовано ключові детермінанти формування економічної поведінки в новій економіці з позицій управлінського регулювання, а саме: зовнішні (загальні, технологічні, базові, середовищі, соціальні, інституційні) та внутрішні (мотиваційно-цільові, ціннісно-знаннєві, індивідуально-особистісні), використання яких стало підставою для врахування зміщення акцентів її змістового наповнення в контексті формування продуктивних та непродуктивних поведінкових патернів носіїв людського потенціалу розвитку міста. Підхід враховує аксіологічну сутність розуміння варіативності людської поведінки та обґрунтовує поєднання елементів функціонального та поведінкового підходу в управлінні людським потенціалом розвитку міста, що відповідає багаторівневій структурі міста, його просторовій організації.

7. Удосконалено методологічні положення здійснення оцінки людського потенціалу територій та запропоновано авторський інструментарій оцінки людського потенціалу території на основі зведеного показника (інтегрального індексу людського потенціалу територій), який складається з трьох субіндексів (формування, розвитку та використання людського потенціалу), застосування якого забезпечує визначення, вимірювання та відстеження індикаторів соціального розвитку території, які свідчать про наявність деструктивних змін людського потенціалу (зона якісного розвитку, гальмування, деградації, біфуркації).

8. Запропоновано та апробовано науково-методичні засади аналізу рівня впливу наявних диспропорцій розвитку людського потенціалу на темпи економічного зростання територій, основою якого є параметрально-критеріальна система оцінювання збалансованості розвитку людського потенціалу територій з позицій зростання сукупного економічного доходу. Із застосуванням методики здійснено розподіл територій України за рівнем збалансованості розвитку

людського потенціалу, встановлено тенденцію до подальшого скорочення бази відтворення людського потенціалу та стагнації деяких характеристик (стійка депопуляція, старіння населення, нерівномірна щільність, потужний міграційний переплив із сільських поселень до міст, зростання рівня бідності), виокремлено проблемні зони, які мають стати пріоритетами удосконалення регіональної політики.

9. Розроблено науково-методичний інструментарій оцінювання динаміки фізичних параметрів людського потенціалу, який складається із комплексу показників стану та динаміки кількісно-якісних індикаторів людського потенціалу та умов його розвитку (фізичний обсяг, сприятливі та несприятливі умови), дозволяє розраховувати рівень приросту людського потенціалу за його фізичними параметрами. Апробацію проведено на прикладі Вінницької та схожих за вихідними параметрами областей України (Житомирської, Хмельницької і Полтавської), встановлено позитивну асиметрію відтворювальних (кількісних) тенденцій та динаміки якісних показників людського потенціалу, що дозволяє виокремлювати регіони за наявністю потенціалу компенсації демографічних втрат.

10. Систематизовано теоретичні підходи до визначення соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу міст/територій з позицій актуальних концепцій економічного (теорії ендегенного зростання, концепції структурної трансформації економіки, концепції економіки, що базується на знаннях, теорія економіки навчання, креативної економіки, концепції цифрової економіки, індустрії 4.0) та регіонального розвитку (теорії саморозвитку регіону, центр-периферійного територіального розвитку, теорії «поліосів зростання», міських агломерацій, концепції сталого розвитку регіону); висновки стали підґрунтям конкретизації переліку соціально-економічних детермінант людського розвитку міста/території та розкрито їх впливу на умови і параметри розвитку людського потенціалу.

11. Розроблено та апробовано науково-методичний підхід до здійснення компаративного аналізу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу, який складається з чотирьох блоків статистично доступних показників; економічний, просторовий, добробуту населення, розвитку знаннєвої і креативної економіки, що характеризують соціально-економічні детермінанти формування і розвитку людського потенціалу, та алгоритму розрахунку загального індексу соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу. Підхід використано для визначення сфер відставання, які мають бути пріоритетними об'єктами стратегічного розвитку міст, що для Вінницької області конкретизується у необхідності нарощення економічного потенціалу (рівень заробітної плати, наявних доходів та видатків місцевого бюджету, ВРП на душу населення), розвитку соціальної інфраструктури, інтелектуального та творчого потенціалу (чисельність навчальних закладів, креативні сфери діяльності).

12. Виявлено суттєву нерівномірність економічного розвитку міст Вінницької області як підтвердження теорії центр-периферійного розвитку та поліосів зростання, що обґрунтовує розбіжність у можливостях людського

розвитку в розрізі міст, необхідність спрямовувати управлінські зусилля на формування тих сфер економічної діяльності, які б стали полюсами зростання і акумуляції людського потенціалу. Одночасно не виявлено абсолютної ідентичності динаміки зміни чисельності населення з динамікою параметрів економічного розвитку та умов зайнятості, що дозволило обґрунтувати вплив на формування людського потенціалу міст переліку інших просторових чинників (територіальне розміщення, природне оточення, розвиток транспортної, побутової і соціальної інфраструктури, якість місцевого самоврядування, соціальний клімат громад та багато інших м'яких чинників).

13. Обґрунтовано засади застосування поведінкових чинників в управлінні людським потенціалом розвитку міста, що формує методологічну базу застосування управлінського та поведінкового виміру, та визначати домінуючі види активності, на які розрахований управлінський вплив. Управлінський вимір розвитку людського потенціалу передбачає розширене нормативне регулювання формування свідомої готовності до реалізації людського потенціалу в екосистемі розвитку міста; поведінковий вимір розвитку зосереджується на ідентифікації та пошуку способів реалізації політики і рішень у сфері розвитку людського потенціалу міста, які відповідають очікуванням містян, спроможні формувати конструктивні поведінкові патерни, коригувати життєві стратегії. Результати порівняння змістових механізмів управлінського та поведінкового впливу втілено на етапі формування стратегії розвитку людського потенціалу міста, що передбачає оцінку та моделювання поведінки носіїв людського потенціалу з метою набуття ними нових якісних параметрів.

14. Розроблено принциповий механізм імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст, в якому ключовими драйверами виступає політика міського розвитку (здійснення інформаційної та консультаційної підтримки, усунення бар'єрів, система грантів, заохочень та обмежень), формування середовища для закріплення просоціальної поведінки (розвиток людського та соціального потенціалу міста, відповідального лідерства, інституційне забезпечення) та набуття відповідних особистісних характеристик (специфіка когнітивного, креативного, критичного потенціалу в контексті прийняття рішень, орієнтація на групову взаємодію або індивідуальні траєкторії, попередній позитивний досвід, світогляд, цінності, особливості мислення). Реалізація системи об'єктивних та суб'єктивних чинників направлена на формування позитивних поведінкових орієнтирів розвитку людського потенціалу міста в системі стратегічного планування.

15. Обґрунтовано ключові положення забезпечення результативності стратегічного управління людським потенціалом розвитку міста в новій економіці, а саме потребу в погодженні спільного бачення людського і територіального розвитку, детальній адресності об'єктів застосування та агентів реалізації стратегічних проектів та програм, балансування пріоритетів економічної активності, модернізації міського середовища, моніторингу зміни поведінки та очікувань носіїв людського потенціалу, що дозволяє диференціювати економічну діяльність міст з урахуванням людиноцентрованої

моделі, здійснити вирівнювання розвитку соціального середовища як базових вимог якісного відтворення та використання людського потенціалу міст.

16. Запропоновано концептуальну модель впливу якості людського потенціалу на розвиток міст, яка розкриває проблематику управлінського виміру забезпечення якісного відтворення людського потенціалу міст на основі більш повного та точного розуміння вихідних та очікуваних параметрів, відображає взаємопов'язану систему компонент (економічна, соціальна, знання та креативна, просторова), детермінант та цільових показників, досягнення яких забезпечує якісне формування, розвиток та ефективну реалізацію людського потенціалу міст, в якій якість людського потенціалу досягається шляхом гармонізації складових його розвитку. Інституційне закріплення моделі передбачено у форматі узгодження регіональних стратегій і програм соціально-економічного розвитку.

17. Доведено результативність застосування поведінкового підходу в управлінні людським потенціалом розвитку міст, що дозволяє більш якісно аналізувати потреби носіїв людського потенціалу та розрізняти їх в залежності від функціонально призначення та етапу розвитку міста (динамічне зростання, стабілізація, стагнація, згасання), які визначають стан середовища та умови формування і використання людського потенціалу. Обґрунтовано визначальну роль інфраструктури міст та її компонент у забезпеченні високої якості урбанізованого середовища, що сприймаються у якості базових параметрів для розширення людських можливостей та актуальні детермінанти стратегічного планування розбудови інфраструктури міста (фізична, інституційна, соціальна, інформаційна).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Колективні монографії

1. Томчук О. В., Шаульська Л. В., Несвіт К. В. Ключові детермінанти та умови збалансованого розвитку людського потенціалу територій в економіці нового типу. *Менеджмент у XXI столітті: проблеми і шляхи вирішення в умовах України*: монографія за заг. ред. Ситник Л. С. Вінниця: Центр оперативного друку «Документ Принт», 2020. С. 178–201 (15,3 д. а. / 1,0 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у систематизації детермінант формування та розвитку людського потенціалу території, формулюванні та емпіричному аналізі гіпотез залежності темпів економічного зростання територій від розвитку їх людського потенціалу.*

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та / або Європейського Союзу

2. Tomchuk O., Tserklevych V., Hurman O., Petrenko V., Chymosh K. The efficiency of higher education institutions: evaluation and management of managers. *Studies of Applied Economics*. Special Issue: The recent economic trends and their

impact on marketing, 2020. Vol. 38–3 (1). DOI: <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i4.4046> (Scopus) (0,65 д. а. / 0,13 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у вдосконаленні інструментарію управлінського впливу в методології підвищення ефективності освітньої діяльності.*

3. Tomchuk O., Shaulska L., Doronina O., Naumova M., Honcharuk N., Bondarevska K. Cross-country clustering of labor and education markets in the system of strategic economic management. *Revista Electronica de Investigacion en Ciencias Economicas Abriendo Camino al Conocimiento* Facultad de Ciencias Economicas, UNAN-Managua. Vol. 8. No 16, Julio – Diciembre 2020. pp. 166–193. DOI 10.5377/reice.v8i16.10681 (WoS) (1,04 д. а. / 0,18 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні кластерного аналізу країн ЕС та України за індикаторами розвитку ринку праці та сфери освіти.*

4. Tomchuk O., Lepetan I., Zdyrko N., Vasa L. Environmental activities of agricultural enterprises: accounting and analytical support. *Economic Annals-XXI*. 2018. №169 (1-2). С. 77–83 (Scopus) (1,06 д. а. / 0,27 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні значущості просторових чинників у розвитку людського потенціалу територій агропромислового спрямування.*

5. Tomchuk O., Gutsuliak N., Sherb I., Vronska S. Modernization of approaches to human potential management in the digital economy. *Economics and Finance*. 2020. Volume 8, Issue 2. London, United Kingdom. С. 80-91 (0,82 д. а. / 0,2 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні ідеї трансформації управлінських підходів до розвитку людського потенціалу в цифровій економіці на основі поведінкової парадигми.*

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

6. Tomchuk O. V., Shaulska L. V. Human Potential in the Context of the COVID-19 Pandemic: Issues of Inequality and Fulfillment Efficiency. *Механізм регулювання економіки*. 2020. №4. С. 6–18 (1,0 д. а. / 0,5 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні значущості проблем асиметричного розвитку людського потенціалу, економічної, соціальної та просторової нерівності, що створює перешкоди для його якісного відтворення, та розробці напрямків їх подолання.*

7. Томчук О., Якимова Н., Кобідзе Н. Освітня траєкторія людини в ХХІ столітті: вплив поведінкових чинників. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2020. №25. С. 147–153 (0,57 д. а. / 0,19 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у систематизації сучасних трендів розвитку ринку освіти та обґрунтуванні їх впливу на поведінкові траєкторії.*

8. Томчук О. В. Соціально-економічні детермінанти розвитку людського потенціалу територій: теоретичний та прикладний аспект. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3. С. 265–267 (0,83 д. а.).

9. Томчук О. В., Шаульська Л. В. Чому люди обирають міста: поведінкові моделі в контексті розвитку людського потенціалу. *Ефективна економіка*. 2020. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/20.pdf. DOI:

10.32702/2307-2105-2020.12.18 (1,02 д. а. / 0,51 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці принципового механізму імплікації поведінкового підходу в контексті формування людиноцентрованого розвитку міст.*

10. Томчук О. В. Концептуальні положення формування стратегії розвитку людського потенціалу міст в новій економіці. *Вісник національного університету водного господарства та природокористування*. 2020. № 4 (92). С. 416–431 (0,98 д. а.).

11. Томчук О. В. Компаративний аналіз динаміки фізичних параметрів людського потенціалу в контексті соціально-економічного розвитку регіону. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2020. № 11. С. 124–133 (0,86 д. а.).

12. Томчук О. В. Діагностика освітньо-професійних компонентів людського потенціалу Вінниччини. *Держава та регіони*. 2020. № 5 (116). С. 103–110 (0,96 д. а.).

13. Томчук О. В. Людський потенціал у системі соціально-економічного розвитку регіону: проблеми і перспективи Вінницької області. *Регіональна економіка*. 2020. № 3(97). С. 71–80. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-8> (0,83 д. а.).

14. Томчук О. В. Соціально-економічні та демографічні умови розвитку людського потенціалу в системі менеджменту територій. *Зб.наук.праць Таврійського агротехнологічного університету (економічні науки)*. Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2020. № 1(41). С. 186–196 (0,66 д. а.).

15. Томчук О. В., Бойченко В. С. Класифікація міст як інструмент вибору моделі управління людським потенціалом території. *Actual problems of economics*. 2019. №11 (221). С. 96–112 (1,14 д. а. / 0,57 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у систематизації епістемології та концептосфери економіки міста, а також розробці моделі взаємозв'язку головних компонентів розвитку міста в контексті розвитку людського потенціалу.*

16. Томчук О. В. Парадигма управління людським потенціалом території в контексті поведінкової економіки. *Бізнес інформ*. 2019. № 12. С. 423–431 (0,71 д. а.).

17. Томчук О. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення змісту і структури людського потенціалу території. *Вісник економічної науки України*. 2019. №2. С. 121–136 (2,02 д. а.).

18. Томчук О. В. Особливості оцінювання людського потенціалу територій з агропромисловою спеціалізацією. *Управління економікою: теорія та практика. Восьмі Чумаченківські читання*. Київ: ІЕП НАНУ, 2019. С. 156-170 (0,87 д. а.).

19. Томчук О. В. Development of the human potential of Ukraine in the context of the polish experience. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 4(58). С. 87–94 (0,47 д. а.).

20. Томчук О. В. Поведінковий аспект формування людського потенціалу розвитку території. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8212>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.5.69 (0,65 д. а.).

21. Томчук О. В. Концепт економічної поведінки в нормативній та поведінковій філософії управління розвитком людського потенціалу. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 31. С. 227–234 (0,83 д. а.).

22. Томчук О. В. Категоріально-понятійний концепт дослідження економіки міст. *Економіка і організація управління*. № 4 (32). 2018. С. 173–179 (0,46 д. а.).

23. Томчук О. В. Детермінанти розбудови інфраструктури міста в контексті усунення асиметрій розвитку людського потенціалу. *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. КНУБА, 2017. №35. Ч.2. С.326–335 (0,49 д. а.).

24. Томчук О. В., Полеся В. М. Сучасний стан та шляхи розвитку зовнішньоекономічної діяльності у Вінницькій області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 6. С. 116–132 (1,14 д. а. / 0,57 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні динамічного аналізу соціально-економічних індикаторів розвитку Вінницької області як основи для діагностики детермінант кількісного і якісного відтворення її людського потенціалу.*

Публікації за матеріалами конференцій

25. Tomchuk O. Diagnosis the asymmetry of human potential of the territory development: scientific and methodological fundamentals. *Modern problems of economy and business: materials of the X International scientific and practical conference* (Kiev, October 29, 2020). K.: NAU, 2020. С. 140–142 (0,17 д. а.).

26. Томчук О. В. Просторовий розвиток міста в системі забезпечення якісного відтворення людського потенціалу. *Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці: праці XX Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (23–24 квітня 2020 р., м. Вінниця). Том 1. Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 423–425 (0,16 д. а.).

27. Томчук О. В., Шаульська Л. В. Роль людського потенціалу в економіці міста. *Стратегічні пріоритети трансформації економіки в умовах цифровізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 29–30 жовтня 2019 р. / Національний університет «Запорізька політехніка»*. Запоріжжя: ФОП Мокшанов В. В., 2019. С. 271–274. *Особистий внесок здобувача полягає в обґрунтуванні функціональної ролі людського потенціалу в розвитку міста.* (0,18 д. а.).

28. Томчук О. В., Шаульська Л. В. Метрополізація та глобальні міста як передумова розвитку людського потенціалу нової якості. *Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та домінанти розвитку: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. ; 23–24 жовт. 2019 р.* К.: КНЕУ, 2019. С. 164–167. *Особистий внесок здобувача полягає у систематизації чинників та наслідків метрополізації і їх впливу на людський потенціал.* (0,17 д. а.).

29. Томчук О. В. Організаційно-економічний механізм управління економікою міста. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи: зб. матеріалів конференції*. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т.1. С. 158–160 (0,17 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Томчук О. В. Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

Дисертаційна робота висвітлює питання обґрунтування і розробки теоретичного та методологічного забезпечення, а також науково-методичних основ і практичних рекомендацій щодо розвитку людського потенціалу міста в умовах нової економіки з точки зору управлінського та поведінкового виміру.

Здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до визначення змісту і структури людського потенціалу розвитку соціально-економічної системи. Обґрунтовано актуальні засади концептосфери дослідження економіки міста. Систематизовано фактори та умови розвитку людського потенціалу міста як специфічної території. Простежено еволюцію та генезис поведінкової концепції в управлінні. Здійснено аналіз та систематизацію детермінант економічної поведінки в контексті формування людського потенціалу розвитку міст. Обґрунтовано науково-методичний підхід до застосування поведінкових чинників в управлінні людським потенціалом міста. Розроблено методологічні засади оцінювання рівня розвитку людського потенціалу територій. Проведено структурну діагностику асиметрій розвитку людського потенціалу територій. Обґрунтовано детермінанти формування, розвитку і використання людського потенціалу територій та міст України. Проведено динамічний аналіз та запропоновано типологізацію територій за рівнем якості людського потенціалу. Проаналізовано основні параметри стану і динаміки людського потенціалу Вінницької області в кількісному і якісному виразі. Обґрунтовано концептуальні засади соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу регіонів. Проведено компаративний аналіз соціально-економічних детермінант розвитку людського потенціалу Вінницького і подібних до нього регіонів. Здійснено діагностику територіальної асиметрії умов розвитку людського потенціалу міст Вінницької області. Визначено ключові аспекти поведінкового та управлінського виміру в методології стратегічного планування розвитку міст. Запропоновано концептуальні положення формування стратегії розвитку людського потенціалу міст. Розроблено методичні засади моделювання впливу якості людського потенціалу на розвиток міст. Обґрунтовано пріоритети сучасної політики розвитку міст України в контексті ефективності використання людського потенціалу.

Ключові слова: людський потенціал, людський потенціал розвитку міст, управління людським потенціалом, поведінковий вимір розвитку, територія, місто, конструктивна економічна поведінка, м'яке підштовхування, поведінкові патерни.

АННОТАЦИЯ

Томчук О. В. Человеческий потенциал развития города в новой экономике: управленческое и поведенческое измерение. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.07 - демография, экономика труда, социальная экономика и политика. - Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Винница, 2021.

Диссертационная работа освещает вопрос обоснования и разработки теоретического и методологического обеспечения, а также научно-методических основ и практических рекомендаций по развитию человеческого потенциала города в условиях новой экономики с точки зрения управленческого и поведенческого измерения.

Осуществлен теоретико-методологический анализ подходов к определению содержания и структуры человеческого потенциала развития социально-экономической системы. Обоснованы актуальные положения концептосферы и эпистемологии экономики города. Систематизированы факторы и условия развития человеческого потенциала города как специфической территории. Прослежена эволюция и генезис поведенческой концепции в управлении. Осуществлен анализ и систематизация детерминант экономического поведения в контексте формирования человеческого потенциала развития городов. Обоснован научно-методический подход к применению поведенческих факторов в управлении человеческим потенциалом города. Сгенерированы методологические основы оценки уровня развития человеческого потенциала территорий. Проведена структурная диагностика асимметрий развития человеческого потенциала территорий. Обоснованы детерминанты формирования, развития и использования человеческого потенциала территорий Украины. Проведен динамический анализ и предложена типологизация территорий по уровню качества человеческого потенциала. Проанализированы основные параметры состояния и динамики человеческого потенциала Винницкой области в количественном и качественном выражении. Обоснованы концептуальные основы социально-экономических детерминант развития человеческого потенциала регионов. Проведен компаративный анализ социально-экономических детерминант развития человеческого потенциала Винницкого и подобных ему регионов. Осуществлена диагностика территориальных асимметрий условий развития человеческого потенциала городов Винницкой области. Определены ключевые аспекты поведенческого и управленческого измерения в методологии стратегического планирования развития городов. Предложены концептуальные положения формирования стратегии развития человеческого потенциала городов. Разработаны методические основы моделирования влияния качества человеческого потенциала на развитие городов. Обоснованы приоритеты

современной политики развития городов Украины в контексте эффективности использования человеческого потенциала.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческий потенциал развития городов, управление человеческим потенциалом, поведенческий измерение развития, территория, город, конструктивная экономическое поведение, мягкое подталкивание, поведенческие паттерны.

SUMMARY

Tomchuk O. V. Human potential of city development in the new economy: managerial and behavioral dimension. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences on speciality 08.00.07 – Demography, labor economics, social economics and policy. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The dissertation covers the issues of substantiation and development of theoretical and methodological support, as well as scientific and methodological bases and practical recommendations for the development of human potential of the city in the new economy in terms of managerial and behavioral dimension.

Theoretical and methodological analysis of approaches to determine the content and structure of human potential for the development of the social and economic system is conducted. The essence of the city economy conceptosphere is substantiated. The features and conditions of human potential of the city development as a specific territory are systematized. The evolution and genesis of the behavioral concept in management are outlined. The analysis and systematization of economic behavior determinants in the context of human potential of cities development formation is carried out. The scientific and methodological approach to the application of behavioral factors in human potential management of the city is substantiated.

Methodological bases of estimation of human potential of territories development level are generated. The structural diagnostics of human potential of territories development asymmetries is carried out. The determinants of formation, development and fulfilment of human potential of the territories of Ukraine are substantiated. The dynamic analysis is carried out and the typology of territories on the level of quality of human potential is offered. The main parameters of the state and dynamics of human potential of Vinnytsia region in quantitative and qualitative terms are analyzed. Conceptual bases of social and economic determinants of human potential of regions development are substantiated. A comparative analysis of social and economic determinants of human development of Vinnytsia and similar regions is carried out. The diagnostics of territorial asymmetry of human potential of Vinnytsia region cities development conditions is carried out.

The key aspects of behavioral and managerial dimension dichotomy in the methodology of strategic planning of urban development are identified. Conceptual provisions of strategy of human potential of cities development formation are offered. Methodical bases of modeling the influence of human potential quality on development

of cities are developed. The priorities of modern policy of Ukraine's urban development in the context of efficient fulfilment of its human potential are substantiated.

Key words: human potential, human potential of urban development, human potential management, behavioral dimension of development, territory, city, constructive economic behavior, soft push, behavioral patterns.

ТОМЧУК ОЛЕСЯ ВАЛЕРІЇВНА

**ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ МІСТА В НОВІЙ ЕКОНОМІЦІ:
УПРАВЛІНСЬКИЙ ТА ПОВЕДІНКОВИЙ ВИМІР**

Спеціальність 08.00.07 - демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 09.04.2021 р.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. №363.

Віддруковано з оригіналу макету замовника.
Центр оперативного друку «Документ Принт».
ФОП Кушнір Ю.В.
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх, оф. 114.
Тел. 067 390 20 88.
